

LISTY LUDOVÍTA ŠTÚRA II (1844—1855). Pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef Ambruš. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1956, Strán 566.

Druhý diel súboru Štúrovej korešpondencie zahŕňa obdobie, v ktorom sa naplno rozvíja a vrcholí mnohostranná aktivita Ludovíta Štúra a jeho spolupracovníkov pri konštituovaní Slovákov v novodobý národ, t. j. po uzákonení slovenčiny ako spisovného jazyka. A je prirodzené, že zosilnený politicko-historický záujem dnešného pokolenia o otázky formovania slovenskej národnej ideológie značne prispieva k podnetnému štúdiu listov i v širšom literárnom publiku. Štúrova biografía, ktorá sa týka štyridsiatych a päťdesiatych rokov, je vcelku dosť známa skôr z iných zdrojov ako z diskretných zmienok o súkromnom živote vo vlastných listoch. To platí v plnej miere aj o tomto zväzku korešpondencie, hádam s výnimkou niekoľkých rokov po revolúcii, v ktorých neúnavne v rodine Štúrovcov kosila smrť, takže i do listov prenikali s rezignáciou znášané prejavy subjektívneho citového napätia. A tak i v tomto súbore listov javí sa nám Štúr celou svojou prirodzenosťou a aktívnym dianím ako politická povaha, ktorá vidí pred sebou predovšetkým vyššie kolektívne záujmy a ciele.

V druhom zväzku Štúrovej korešpondencie vydavateľ J. Ambruš zhromaždil viac ako dvesto listov, z veľkej časti už použitých rozličnými bádateľmi a sčasti vydaných. Je to pomerne málo čísel, keď máme na mysli dobovú „korešpondenčnú metódu“, nevyhnutnú pre technickú nemožnosť rýchleho osobného styku a charakteristickú v buditeľskej práci štúrovcov. A vec sa stáva ešte zrejmejšou, keď uvážime, že v zbierke pripadá na roky 1844—1847 asi polovica listov, na revolučné obdobie 1848—49 iba 30 a na porevolučné časy do konca Štúrovho života 66 listov. Vieme však, že veľká časť Štúrovej korešpondencie v rukách jeho spolupracovníkov a rovesníkov stala sa obefou mnohonásobných premien v ich osobnej situácii, ďalej ničenia, inšpirovaného roku 1848 úradným náporom proti ohniskám slovenského národného hnutia, a napokon aj policajným ovzduším nového absolutizmu.

Druhý zväzok listov očakávala naša verejnosť nepochybne so zvýšeným záujmom. Nie div. Verejná politická činnosť Štúra (vydávanie politických novín, úsilie o poslanecký mandát) sa prelínala s jeho literárnym dielom, plným historického optimizmu, viery v politický význam národného vývinu. Tento politický zmysel a jeho formy mala dokumentovať jeho korešpondencia. Vydavateľovi listov patrí zásluha, že sa podujal na vedeckú evidenciu korešpondencie z tohto významného obdobia; riskujúc i z veľkej časti potešenie, že môže priniesť veľa nového materiálu, inými neprebraného, zhrnul s neobyčajnou bádateľskou obetavosťou a zápalistým úsilím doteraz zhromaždené fondy korešpondencie i rozptýlené listy doma i v zahraničí a súčasne ukázal, čo z korešpondencie ostalo a čo je z nej pravdepodobne stratené.

No aj pri veľkých stratách a medzerách v Štúrovej korešpondencii s námahou zostavený súbor prináša mnoho očakávaného svetla do slovenských dejín predmarcového obdobia. V zachovaných listoch sa odzrkadľuje dobre známa sústavná starostlivosť o osudy mladej generácie, ktorá brala na svoje plecia nové osudy Slovenska. Čitateľ v nich pobadá v podstatných črtách nekompromisné úsilie o sociálnu platnosť nového spisovného jazyka, o dobudovanie ideových základov národného života a jeho postavenia v slovanskom svete, predovšetkým v pomere k Čechom. Príslušné listy, adresované či českým či slovenským vlastencom (napr. list 182, 185, 203), presvedčivo ukazujú, že Štúr pri uvedení spisovnej slovenčiny do života konal, uvedomujúc si a tlmočiac zákonitosti historického diania a nie zo separatistických snáh alebo pod tlakom psychologických zážitkov z praxe doterajších vzájomných stykov. Vydavateľovi J. Ambrušovi sa podarilo vystopovať aspoň zlomkovite materiál, ktorý odhaľuje Štúrovo organizačné úsilie okolo Slovenských národných novín, ale aj jeho politické názory (napr. v liste 272: „Potom musia dopisy byť písané nie síce v duchu opozicionálnom, ale prave liberálnom, ľudskom, slovanskom...“). Hoci problematike buržoáznej premeny v zhode so záujmami širokých ľudových mas podsuňoval Štúr najmä novinovú základňu, na ktorej so spolupracovníkmi postupne vytváral i politický program, jednako sú i v korešpondencii miesta, ktoré dokresľujú jeho pokrokovú úlohu pri riešení veľkých spoločenských premien. Súbor listov obsahuje i niekoľko dokladov o Štúrovej činnosti v rámci jeho vystúpenia na ostatnom uhorskom stavovskom sneme, myslíme však, že nemal v ňom chýbať ani Štúrov list mestskej rade Zvolena z 18. apríla 1848, ktorý obsahuje bilanciu vlastnej poslaneckej úlohy.

Netreba zdôrazňovať, že iba z celkového vydania Štúrových listov možno vybadať jeho mnohopólovú osobnosť štyridsiatych rokov, kľady, ale aj obmedzenosti a taktiliku politických koncepcií a spoločenských náhľadov, ako vyplývali z jeho triednej zaradenosti a zákonitosti objektívneho historického diania. I z trosiek korešpondencie od polovice štyridsiatych rokov za pomoci Ambrušovho sprievodného materiálu môže si čitateľ utvoriť pomerne jasný obraz o základnom podiele L. Štúra na riešení hlavných otázok slovenskej národnej existencie a spoločenského pokroku, ale aj o názorovej diferenciacii v štúrovskom tábore, ktorá sa u nás i metodicky na ujmu vedeckého obrazu zamičovala. Máme na mysli listy (219, 223 a i.) s expozíciou onoho radikálneho demokratického prúdu v štúrovskej skupine, ktorý sa stal významným východiskom, a koreňmi ďalšieho politického vývinu (Janko Kráľ, J. Francisci). Treba ľutovať, že sa nezachovala Štúrova korešpondencia s Franciscim z konca roku 1846, ktorá vyvolala veľmi dôležitú repliku Francisciho; preto vydavateľ musel výbojný list z januára 1847 vylúčiť z časového pásma poznámkového materiálu tohto zväzku. Je veľká škoda, že sa nám zachovalo veľmi málo Štúrovej korešpondencie okolo Tatrína, že bola zničená redakčná korešpondencia SNN, ako aj mnoho listov adresovaných osobám z druhého konfesijného tábora, ktorými vytváral predpoklady národnej jednoty bez konfesijného zafarbenia.

Pomerne chudobne je v tomto zväzku zastúpená Štúrova korešpondencia z revolučných rokov 1848—49, hoci túto okolnosť možno do istej miery vysvetliť zvláštnym postavením Štúrovej politickej skupiny i mimo vlasti; okrem tejto izolácie účinkovalo aj to, že spoločné osudy slovenských aktivistov neboli živnou pôdou pre rozsiahle listovné styky. A predsa je ochudobnením edície, že sa už do tohto zväzku nedostalo niekoľko významných listov, ktoré vrhajú svetlo na Štúrove podujatia a jeho účasť v udalostiach revolučných rokov. Myslím na styky s M. A. Bakuninom na slovanskom sjazde 1848 a príklon ku koncepcii všeslovanského svä-

zu, namiereného rozhodne proti Viedni, ktorým sa Štúr do istej miery diferencoval od oficiálneho austroslavizmu. Ide o list E. Štúra z 12. septembra 1848 Bakuninovi, ktorým ho pozýval k účasti na ozbrojenej akcii na Slovensku (V. Polonskij, *Materiály dla biografii M. A. Bakunina*, Moskva 1923, str. 28; na list upozornil V. Čejchan v práci o Bakuninovi v Čechách). Zo stykov s K. Amerlingom v čase slovanského sjazdu sa zachoval Štúrov list (nepochybne) z 10. júna 1848, ktorý je dôležitý pre hodnotenie vývinu spejúceho k ozbrojenému povstaniu proti uhorskej vláde na jeseň 1848 (v spisoch komisie vyšetrojúcej pražské júnové povstanie, AMVP). Ďalej by som rád upozornil na Štúrov list Ct. Zochovi, napísaný 15. septembra 1849 v Uhrovci (v Hurbanovom archíve), ktorý Ambruš uvádza iba podľa Pražáka (*Listy II*, 472). Škoda, že nemáme naporiadzi viac Štúrových listov, ktoré by osvetľovali jasnejšie jeho cestu k austroslavizmu, volky-nevolky českými i juhoslovanskými dverami. A keď už Ambruš uverejnil Štúrove listy „menom Národnej slovenskej rady“ (list 295, 296), mohol azda uverejniť aj Štúrove riadky myjavským izraelitom (z 25. septembra 1848 na Brezovej), ktorých odporúča ochrane posádkového veliteľa dobrovoľníkov.

V záslužnom Ambrušovom vydaní po prvý raz získavame ucelenejší pohľad na Štúrovu činnosť v päťdesiatych rokoch, keď sa ocitol spolu s Hurbanom na indexe — v očiach viedenskej vlády — „kompromitovaných individuí“. Zhromaždené Štúrove listy v názorných protikladoch a bez veľkých dejových kulís nadväzujú na jeho myšlienkový základ z predrevolučných rokov a z metodického hľadiska sú pre historika veľmi významné. Je pravdepodobné, že i Štúrovu korešpondenciu z päťdesiatych rokov rozmnoží ešte postupné štúdium najmä zahraničných archivov. Za modranského pobytu udržiaval Štúr istotne rozsiahlu korešpondenciu so slovanskými priateľmi, už v záujme vlastných odborných prác zo slovanských dejín, ako o tom svedčí list A. T. Brlićovi z 21. júna 1854 (v rodinnom archíve v Brode na Save).

Zo súboru listov v druhom diele Štúrovej korešpondencie, vydaného s veľkou starostlivosťou, badať na každom kroku, ako sa vydavateľ zamýšľal nad kritickou úpravou textov, ako aj nad ich výkladom. J. Ambruš pripojil k listom rozsiahle komentáre, ktoré právom budia úctu čitateľa i bádateľa k jeho heuristickému úsiliu. Kým listy zaberajú asi 310 strán, poznámky sa rozrástli na celé dve tretiny listových textov. Poznámky k listom zachovávajú formálnu i vecnú úpravu použitú v prvom diele. Ako červená niť vinie sa v nich vydavateľovo úsilie po kontrole autentičnosti listových textov, použitých už inými bádateľmi, ako aj časových údajov a správnosti informácií vyslovených i samým Štúrom. Obdivuhodná je snaha vydavateľova orientovať čitateľa v udalostiach a najmä personáliách, aj keď je ona mnoho ráz odsúdená na kusý výsledok alebo sa končí slovíčkom „neznáme“. Metodický postup písať vysvetlivky a poznámky od záznamu k záznamu, ktorý je u nás zžitý, má však aj mnohé nevýhody, čo sa týka úspornosti práce i technickej stránky čítania. Príklad: S menom A. H. Skultého sa čitateľ najprv oboznamuje riadkovou vysvetlivkou v liste 173/20 a len potom v liste 180/2 sa podáva širšia charakteristika. Nastoľujem problém, či by sa pri vydávaní takého rozsiahleho prameňa, ktorý nie je uvedený štúdiou, ktorá by vyčerpávala hlavné osobnosti, nedospelo po teoretickom prediskutovaní veci a vydavateľských zámerov k úspornejšej metóde komentárov?

Ináč je prirodzené, že pri takej rozsiahlej poznámkovej látke i pri najväčšej dôkladnosti a svedomitosti a ambícii po vedeckej presnosti poznámok ostanú v komentároch drobné nedopatrenia, nepresnosti alebo neúplné informácie. Uvediem niektoré, aj keď ony neuberajú na úcte a kladnom hodnotení Ambrušovej veľkej

znalosti doby a jeho odbornej erudície. Napríklad údaj o Samuelovi Štúrovi (list 175/3), že „až na jar 1848 povolala si ho za kaplána cirkev v Zemianskom Podhradí“, nie je správny. S. Štúr roku 1844 zložil kandidátsku skúšku u Jozeffyho, rok bol doma u rodičov a 21. septembra 1845 ho zvolili za kaplána v Zem. Podhradí. (Matrika ordinovaných v arch. bratislavského lýcea, článok J. L. Holubyho *Všetěcho z Bošáckej doliny* v SP 1906.) O prevzatí Čitaonice v Bratislave študentami máme zprávu v liste K. L. Černu Ct. Zochovi (28. nov. 1844): „Čitárňu slovenskú od Horvátov založenú prejali sme my bratislavskí slovanskí žiaci a dúfame, že ju i v tom istom stave, hoc nám to i ťažko príde, potomstvu nášmu prechováme.“ — Narážka v liste 210 („Knihy slovenské obranné jsou k tisku připuštěné“) netýka sa Štúrových prác (210/18), ale je to informácia o jedinom kladnom výsledku slovenských rekurzov k viedenskej vláde, ktorá rozhodnutím z roku 1845 pripustila tlačť obranné spisy. — List 269 možno presnejšie datovať podľa údajov o pobyte Štúra a Hurbana vo Viedni pred 17. októbrom 1847, pretože toho dňa „po dlhšom vo Viedni bavení“ odchádzali z Viedne. (S. Belány 26. okt. 1847; záznam v denníku V. Náprstka.) — Veľmi zaujímavý list 284, aj keď je z veľkej časti zničený, bol by si zaslúžil vecnejší komentár, lebo jeho myšlienková osnova pochádza z pohnutých dní, keď maďarská vláda veslovala do revolúcie. Štúrov výklad k situácii maďarskej snemovnej deputácie vo Viedni v prvej polovici septembra 1848, žiaľ, rozrušený v texte, dal by sa azda ešte intenzívnejšie rekonštruovať na historickom úzadí. V liste je cenná zmienka o Štúrovom autorstve proklamácie (pravdepodobne „Slováci, Bratia!“). V tejto súvislosti treba uviesť, že už pred týmto listom písal Hurbanovi na Rusavu, a to z Viedne (Hurban prišiel na Rusavu 3. septembra, Štúrov list dostal 11. septembra), ako vysvitá z denníka D. Slobodu. — Spomeňme ešte azda to, že zmienka o Chalupkovi v liste 294 sa týka básnika Sama Chalupku.

Druhý zväzok Štúrových listov vitame s uznaním, aké si zaslúži rozsiahle, pracne a na vedeckej úrovni stojace dielo. Už teraz obidva zväzky korešpondencie slúžia ako nevyčerpatelný zdroj materiálu ohromným bohatstvom podrobností, osobných, faktických a ideových. Poskytujú pevnú základňu k budúcim špeciálnym štúdiám, povedzme, i k základným výskumom o charaktere slovenskej buržoázie a jej postavení v polovici minulého storočia.

K. Goláň

SLOVENSKJE NÁRODNJE NOVINI, ZV. I, II, III (roč. I.—IV.). OROL TATRÁNSKI, ZV. IV. (roč. I.—IV.). Vydal Novinársky študijný ústav v Bratislave. Vyšlo v Slovenskom nakladateľstve politickej literatúry, Bratislava 1956. Úvodnú štúdiu napísal dr. Fraňo Ruttkay.

Od podania prvej žiadosti o prvé slovenské politické noviny v októbri 1841 trval bezmála štyri roky neúnavný zápas Ľudovíta Štúra o ich povolenie, kým v auguste 1845 mohli napokon Slovenskje Národňje Novini vyjsť. Ich zrodom sa vlastne začína prvé štádium slovenského moderného novinárstva. Noviny predstavovali tribúnu, na ktorej sa ozýval nielen zdravý pulz slovenského života, ale po prvý raz odznievali aj jeho žaloby na páchané krivdy, na vrchnostenský a národný útlak a formulovali sa jeho potreby a žiadosti. Na stránkach novín sa odráža snaha štúrovcov nielen o pokrok, vzdelanie ľudu na každom poli, úsilie o hospodársky rozvoj Slovenska, ale aj úporný boj proti feudálnemu útlaku a vykorisťovaniu. Noviny netvorili iba register súčasných udalostí, príbehov, ale kriticky odhaľovali súčasný spoločenský poriadok, založený na nespravodlivosti, bezpráví a útlaku.

Práce literárneho charakteru v nich sú zasa obrazom nášho vtedajšieho kultúrneho života, ktorý vtedy začínal prudko pulzovať, sú živou studnicou úprimného patriotizmu, z ktorej čerpal náš ľud posilu do ďalšieho boja za svoje práva, a sú nabité vierou v zdravé sily a schopnosti nášho ľudu. Štúrove noviny predstavujú významný kultúrohistorický dokument pre štúdium hospodárskych, sociálnych, politických a kultúrnych pomerov na Slovensku.

Necelé tri roky (do 9. 6. 1848) vychádzali Štúrove noviny, ktoré si už v úvodníku prvého čísla vytýčili, že „budú stredom, kde všecci, ktorím na srdci leží národ náš, schádzať a radiť sa budeme, kde všecci naše žjadosťi, naše túžbi, naše domŕnenja, naše radi o vecach našich predložiť muožeme“. Ľudu sa stávali školou, ktorá mu umožňovala hľadať príčiny jeho ťažkého položenja. „Poddanosť a služobnosť urbárska... protiví sa ona duchu ľudskosti; zasekuje ľudí v každom sa rozvíjaní, škodí im na majetnosti, škodí obecnej majetnosti, prječí sa terajšiemu duchu prjemiselnjemu“ — poučal Štúr svojich rodákov (*Slovo na čase*, 10. 7. 1846) a zároveň ukazoval cestu k otvorenému boju proti feudálnemu systému.

Význam prvých slovenských politických novín spočíva v tom, že sa v rukách Štúrových stali vyhňou, kde sa kuli zbrane nielen proti povere a nevedomosti, ale aj proti vrchnostenskému útlaku a vykorisťovaniu, na zvrhnutie feudálneho spoločenského poriadku. Význam prvých slovensky písaných novín spočíva zasa v tom, že Štúr v nich kodifikoval nový spisovný jazyk, ktorým zjednotil Slovákov rozdelených podľa konfesie na dva tábory — na evanjelikov s bibličtinou a katolíkov s bernoláčtinou.

S uznaním treba kvitovať záslužný čin pracovníkov Novinárskeho študijného ústavu v Bratislave, že sa rozhodli reedovať Slovenskje Národňje Novini a ich beletristickú prílohu Orol Tatránski v pôvodnej podobe a tak vedeckým, pedagogickým, osvetovým a iným pracovníkom i širokým kruhom našej verejnosti sprístupniť prvé slovenské politické noviny, ktoré boli po ročníkoch či jednotlivých číslach roztratené vo všetkých našich knižniciach. Znamenitou pomôckou bude menný a vecný register s poznámkovým aparátom na uľahčenie orientácie v takmer 2000 stránkovom novinovom materiáli, ktorý pracovníci Novinárskeho študijného ústavu sľúbili vydať ešte v tomto roku.

K vydaniu Štúrových novín je pripojená 28 stránková úvodná štúdia *O Slovenských národných novinách* z pera Fraňa Ruttkayho. Autor prácu rozvrhol na štyri kapitoly. V prvej podáva stručný prierez začiatočným štádiom novinárstva na Slovensku v druhej polovici 18. stor., obdobím Palkovičovho Týdenníka v rokoch 1812—1818 a jeho snahou o politický ráz novín, venuje pozornosť pokusom o založenie prvých slovensky písaných novín koncom 18. stor. a na rozhraní tridsiatych rokov 19. stor. a podáva stručný náskres literárnych almanachov v tridsiatych rokoch. V druhej kapitole sa zameriava na snahu štúrovcov založiť časopis koncom rokov tridsiatych, interpretuje rôzne náhľady a požiadavky na tento časopis, zmieňuje sa o tzv. svojpomocnom vzájomnostenskom dopisovaní, podáva obraz vtedajšej situácie na poli literárnom. Miestami až detailne rozvádza niekoľkoročné podnikania Ľudovíta Štúra a jeho súčasníkov vo veci povolenia na slovenské politické poviny, pričom prizerá na zamýšľaný Štúrov program čo do obsahu a reči novín. V tretej kapitole venuje pozornosť zrodu Štúrových novín a ich vymedzenému programu. Zmieňuje sa o zložení redakcie a pomeroch, ktoré v nej vládli, o ohlase novín v radoch čitateľstva a na stránkach niektorých slovenských časopisov. Uvádza doklady o cenzorských zásahoch, ktoré okypťovali každý slobodnejší prejav v novinách. Všima si odporcov novín, ktorí pre reč novín a ich miernu

politickú líniu stavali redakciu do ťažkej situácie. Prehľadom o jednotlivých rubrikách podáva stručnú charakteristiku novín. Vo štvrtjej kapitole hovorí o príčinách zániku novín.

Autor sa nemienil podrobne zaoberať hodnotením jednotlivých rubrik v Štúrových novinách, jeho štúdiá má ráz informatívny, má slúžiť na oboznámenie sa so začiatkami novinárstva u nás a najmä so vznikom, vydávaním a zánikom Slovenských národných novín, ako to konštatujú i vydavatelia v úvodnej poznámke. Je prednosťou Ruttkayho práce, že v nej použil rozsiahlu literatúru, v značnej miere publikovanú korešpondenciu, na základe ktorej vytvoril obraz — aj keď miestami dosť stručný — o novinárskej činnosti na Slovensku do roku 1848. Proporcionálne zbytočne veľa miesta venoval však niektorým detailom, napr. opisu Štúrovho vymáhania povolenia na noviny. Pritom vždy nedodržiaval chronologický sled, dôsledkom čoho mu neraz vzniká chaotické hromadenie faktov. Skôr by sa bolo žiadalo venovať väčšiu pozornosť programu novín z rokov 1842 a 1843 a navzájom ich porovnať s programom vytýčeným v Ohlase. Je viacero ďalších detailov, ktoré mohol vynechať, keďže si poznatky z literatúry neoveroval archívnym materiálom. Treba len ľutovať, že si autor nevytýčil zásadu „ad fontes“, neľahlo vo väčšej miere z rukopisov, najmä v Archíve Slovenského národného múzea a Matice slovenskej v Martine. Bol by tu získal rozsiahly materiál na doplnenie ďalších snáh o noviny, na spresnenie nejedného údaja a bol by dospel k precíznejšiemu formulovaniu niektorých javov, ako mohol podľa literatúry niekedy už zastaralej. Z neznalosti príslušného archívneho materiálu, resp. z jeho nepoužitia, miestami z povrchného paberkovania po známej literatúre vyplynuli potom autorovi na mnohých miestach závažné nedostatky.

Na margo autorovej štúdie uvedieme aspoň niekoľko pripomienok. Daniel Tállai nebol redaktorom Prešpurských novín (str. 4), ale ich nakladateľom. V začiatočnom období novinárstva u nás boli by si zasluhovali zmienku aj Staré noviny literiňho umění, vydávané Ondřejom Plachým v B. Bystrici v rokoch 1785—1786, ktoré mali približne rovnakú úroveň ako Prešpurské noviny, a nie ich odbaviť iba náhodnou zmienkou na nevhodnom mieste (str. 5). Martin Hamuljak nebol pôvodcom návrhu na časopis, ktorý mal vychádzať od roku 1828 v Pešti (str. 5), aj keď možno pripustil jeho zainteresovanosť. Hlavným osnoveateľom bol redaktor Fr. D. Trnka. V ozname o tomto časopise sa netvrdilo, že sa budú prijímať články v bernoláčkine a v iných slovenských nárečiach (str. 5), ale to, že cieľom časopisu má byť pestovanie slovenskej reči, v ktorej sa popri Bernolákových slovách budú uplatňovať aj výrazy z iných stolíc (Hamuljakov list zo 6. 9. 1827, Sokol 1865, 131). Tak isto je nesprávne dávať Hamuljakove slová, „že chce pritiahnúť k čítaniu prostého človeka, široké vrstvy ľudu“ (str. 5), do súvislosti s Trnkovými novinami. Hamuljak pod dojomom rozhovoru s kanonikom Palkovičom v Ostrihome, ktorý celkom odmietal písať českou ortografiou, uvažoval pri týchto slovách o myšlienke písať pre ľud Bernolákovou ortografiou (Sokol 1865, 115—116). Vlastný Hamuljakov zámer s časopisom a novinami bol by si na tomto mieste u autora zasluhoval dôkladnú pozornosť, najmä keď Hamuljak mal na mysli časopis encyklopedického charakteru (roku 1829), a výslovne už slovenské politické noviny (roku 1831), teda o jedno desaťročie skôr pred Ľudovítom Štúrom. Podrobný obraz o týchto Hamuljakových snahách podáva materiál v martinskom ASNM. Je nesprávne tvrdiť, že Hamuljakova snaha o noviny „zaspala“ v dôsledku toho, že kanonik Palkovič mu neposkytol žiadanú kauciu (str. 5). Palkovičovo odmietnutie z 15. apríla 1831 (Sokol 1862, 412) nijako neprekazilo zámery húževnatého a nezlomného Hamuljaka, ako dokazuje

latinská žiadosť z 26. apríla 1831 adresovaná miestodržiteľskej rade v Budíne (originál žiadosti v ASNM). Archívny materiál dokonca dáva tušiť, že predtým sa Hamuljak bol obrátil so žiadosťou aj na samého panovníka vo Viedni. Nemožnosť realizovať zámer s novinami spôsobilo odmietnutie Hamuljakovej žiadosti miestodržiteľskou radou 3. mája 1831. Autorovi vypadla akákoľvek zmienka o pokusoch založiť časopis alebo noviny v tridsiatych rokoch (do roku 1839). Archívny materiál dokazuje, že táto myšlienka bola aktuálna cez celé desaťročie. Pozoruhodný je najmä pokus Michala Godru o tzv. Občanské uhersko-slovenské noviny, ktorých ukázkové číslo, spracované Godrom v apríli 1833, je v Hamuljakovej pozostalosti v marlínskom ASNM. V súvislosti s hlasmi po časopise roku 1839 bolo by sa žiadalo bližšie osvetliť túto snahu, keďže išlo už o vážny pokus založiť časopis (Samolet) od roku 1840 (list Nosáka Tomášikovi, 14. 7. 1839, Škultétyho Vrchovskému, 20. 10. 1839), redaktorom ktorého mal byť Karol Štúr, pričom sa robili už aj prípravy so žiadosťou o ich povolenie miestodržiteľskej rade a uvažovalo sa o kaucii na ne (list Škultétyho Vrchovskému, 16. 8. 1839, Vrchovského Škultétymu, 20. 8. 1839, 14. 10. 1839). Autor síce dáva do súvislosti so zamýšľaným časopisom roku 1839 Ľudovíta Štúra ako redaktora (str. 11), čo však nie je správne, lebo Ľudovít bol v tom čase na štúdiách v Halle a bolo teda nemysliteľné, že by prevzal redaktorstvo. Ide tu o jeho brata Karola, modranského profesora, ktorý mal mať pri časopise zástoj hlavného redaktora. Podanie prvej Štúrovej žiadosti o povolenie na noviny s titulom Slovenské Národné Noviny možno datovať, ako dokazuje archívny materiál, až októbrom 1841. Teda žiadosť podaná koncom mája 1842 nebola prvá (str. 11), ale druhá. Na ujasnenie otázky s kauciou na noviny zloženej Gašparom Fejérpatakym a kaucie danej Pálkom a Bellom (str. 12) možno uviesť, že Fejérpataky po odhade svojho nehnuteľného majetku (na 7160 zl.) poskytol záručný list znejúci na 4000 zl. v striebre Štúrovi ako kauciu na noviny. V Štúrovej korešpondencii nachádzame zmienku jedine o Fejérpatakym kaucii. Máme na to ďalší doklad, a to marginálny záznam na Štúrovej žiadosti o povolenie na noviny z mája 1842 (fotokópia originálu vo fotobierke Historického ústavu SAV), v ktorom sa hovorí, že záručný list vybral zapisovateľ spisovne ministerstva vnútra 22. júla 1848, teda po výše mesačnom zániku novín, akiste pre vrátenie Fejérpatakymu, ktorý vo svojom životopise prijatie tohto záručného listu datuje 8. augusta. Zmienku o Andrejovi Pálkovi a Jozefovi Bellovi, ktorí poskytli kauciu na Štúrove noviny vo výške 10 000 zl. šajnových intabuláciou na svoj majetok, uvádza M. Dumný (Národné noviny, 10. 2. 1876). Keďže v tomto prípade ide o peniaze šajnové a Fejérpataky dal kauciu v hodnotných zlatých v striebre, možno predpokladať, že Pálka a Bella poskytli kauciu až pred zánikom novín, keď sa požadovala zvýšená kaucia. Podanie žiadosti 21. 2. 1843 autor raz považuje za druhú (str. 12), raz za štvrtú (str. 13). Ak počítame prvú Štúrovu žiadosť podanú v októbri 1841, išlo o skutočne štvrtú žiadosť. Autor si protirečí, keď hovorí, že noviny mali vychádzať spočiatku v češtine (str. 13), a ďalej hovorí, že „štúrovci chceli do novín prijímať i články v češtine a v bernolákovskej slovenčine“ (str. 13). Štúr hneď od začiatku pri podávaní druhej žiadosti o noviny v máji 1842 hodlal uverejňovať články v bernoláčtine i v bibličtine, ako písal 29. 5. 1842 Hamuljakovi do Pešti, keď ho prosil, aby práve podávanú žiadosť o noviny na patričnom mieste podporoval. Svoj definitívny príklon k slovenčine vyjadril už titulom novín Slovenské Národné Noviny v štvrtej žiadosti zo dňa 21. 2. 1843, no so svojím zámerom s novým spisovným jazykom sa Hamuljakovi nezdáveril ešte ani v druhej polovici júla 1843, pravdepodobne preto, aby sa v kruhu slovenských vzdelancov v Pešti o tom nedozvedeli a nestavali sa proti tomu. Hamuljak v liste

Jánovi Hollému (koncept asi z druhej polovice júla 1843 v martinskom ASNM) píše: „samoslovenské noviny sa mojím zdánim ťažko, české naskrze neudržia“. Hollému zdôrazňoval, že žiadosť o noviny je ochotný podporovať len vtedy, keď bude mať istotu, že noviny budú písané po slovensky.

Na uvedených niekoľkých faktoch, aj keď podaktoré sú azda drobnosti, chceli sme len poukázať, že keď sa v rámci i naširoko rozpracovanej štúdie podrobne všimajú jednotlivé detaily, je potrebné pri nich údaje z literatúry konfrontovať i s archívnymi prameňmi a držať sa skôr pravidla „non multa, sed multum“. Rozsahove nevelká štúdia bola by si žiadala menej tlačiarenských chýb, ktorých je ďaleko viac, ako sa uvádza v opravách.

M. Vyvíjalová

ERVÍN LAZAR, JONÁŠ ZÁBORSKÝ. Život — Literárne dielo — Korešpondencia. Vydalo Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry ako 5. zväzok edície Pamäti a dokumenty. Bratislava 1956. Strán 366.

Jonášovi Záborskému, autorovi početných dramatických diel z ruských a uhorských dejín, ale aj prozaických a básnických prác venovala sa v posledných rokoch primeraná pozornosť vydaním obsiahleho výberu z jeho diela v štyroch zväzkoch, ako aj ocenením tohto diela najmä v štúdiách A. Mráza a R. Mrliana. Jednako nemožno povedať, že by sa o Záborskom bolo povedalo všetko, a to z toho dôvodu, že osobnosť Záborského je veľmi komplikovaná a jeho dielo mnohostrannejšie čo do literárnych foriem i čo do obsahu, než by sa na prvý pohľad zdalo. Nedostatkom spomínaného posledného výboru zo Záborského diela je, že jeho vydavatelia mali na mysli predovšetkým len jeho literárne umelecké dielo a nevšimli si aj jeho odkaz ako pracovníka v slovenských a uhorských dejinách, ako aj jeho novinársku činnosť, ktorá stojí tiež za povšimnutie, lebo dopĺňa podstatne obraz o Záborského osobnosti. Pri vydávaní Záborského literárnej pozostalosti opäť došlo k chybám, častým pri edíciách diel našich klasikov, že totiž jeho editori postupovali len z aspektu literárnohistorického a nie aj historického či kultúrno-historického. Ani najnovšia Lazarova práca o Jonášovi Záborskom nie je v tomto ohľade výnimka, lebo tiež vylučuje z pracovného programu dva dôležité úseky, a to posúdenie Záborského dramatického diela po stránke kompozičnej a jeho historické práce vôbec. Treba pripomenúť, že je to škoda, keďže obidvoje úzko súvisí. Výhovorka, že tento nedostatok majú odstrániť povolanejší odborníci, nie je plne ospravedlniteľná. Záborský bol by si zaslúžil komplexné monografické spracovanie, na ktoré sa mohli podujat prípadne aj viacerí autori, keď sa sám necítil byť na túto úlohu plne pripravený a povolaný. Lazar rozdelil svoju prácu na tri nerovnaké časti. V prvej časti sa zaoberá životnými osudmi Záborského na podklade pomerne chudobne podaného spoločenského, hospodárskeho a kultúrneho obrazu Šariša, v ktorom prežil Záborský literárne tvorivé obdobie svojho života od polovice päťdesiatych rokov až do smrti. Lazar si potom všima rodisko Záborského, turčianske Záborie, ďalej Prešov a Pozdišovce, Halle, Rankovce, kde pôsobil ako evanjelický kňaz, jeho konverziu na katolícku vieru a jej príčiny, pobyt v Košiciach, osudy v revolučných rokoch, pomer k Štúrovi i k revolúcii, pobyt vo Viedni a potom v Župčanoch, kde ako katolícky farár malej, pomerne zaostalej šarišskej dediny, nemal možnosť užšieho styku s širším kultúrnym svetom. V tejto časti svojej práce podarilo sa Lazarovi priniesť nejednu novú podrobnosť a neznámy údaj k poznaniu Záborského života, najmä k jeho konverzii, a to na základe archívneho materiálu. Ináč Lazar

nevedel život Záborského podať plastickejšie na poklade širšie osvetleného pozadia spoločenských pomerov doby. Pokiaľ ide o opísanie ideovej orientácie a duchovného profilu Záborského, najprv si všíma Záborského spoločenské zaradenie ako zemana, aj keď bez väčšej majetkovej podstaty, potom ako kňaza. V tomto smere celkove správne vystihol podstatné črty a vlastnosti Záborského, ktoré determinovali jeho konanie ako človeka i ako kňaza. Osobitnú pozornosť venoval Lazar pomeru Záborského k jazykovým pomeroch a sporom na Slovensku v štyridsiatych a päťdesiatych rokoch. Tento pomer sa vyvíjal od odporu k štúrovskej literárnej slovenčine a zastávania češtiny ako spisovného jazyka Slovákov, cez uznanie nutnosti zblížovania oboch spisovných rečí, až k neskoršiemu stanovisku ovplyvnenému nezaujmom Čechov o jeho literárne dielo, keď sa postavil proti češtine a za spisovnú slovenčinu, pravda, nie v hattalovskej, ale štúrovskej úprave. V ďalšej časti venuje Lazar pozornosť pomeru Záborského k súčasnej literatúre a konštatuje, že hoci patrí generačne k štúrovcovi, ideove sa stavia proti ním a je vyznavačom predštúrovskej ideológie, pričom, čo je zaujímavé, vedel štúrovcov prekonať a v svojom diele ukazoval cesty až k realizmu. Lazar mal v tejto súvislosti podstatnejšie a vypuklejšie podať mnohostrannú protirečivosť literárneho odkazu Záborského a ukázať na príčiny a pramene tejto protirečivosti. Jednou z mnohých týchto protirečivostí bolo napr. aj rozhodnutie Záborského prestať slovensky tvoriť a vedome sa prikloniť k maďarskej literárnej tvorbe, aby dosiahol väčšie uznanie ako v domácom prostredí. Jednako Záborský neurobil tento krok, lebo, ako ukazuje Lazar v poslednej kapitolkke časti svojej práce, bol hlboko slovensky citiaci človek. V tretej časti zaujíma historika predovšetkým Lazarovo konštatovanie závislosti Záborského historických drám, v ktorých spracoval značné úseky pohnutých udalostí z veľkomoravských, uhorských, srbských a ruských dejín, od príslušnej použitej literatúry, z ktorej často preberal v parafrázovaných verziách texty, pričom neraz dodatočne musel svoje dramatické práce meniť a opravovať, aby sa neodchyľovali od historickej skutočnosti, dodatočne overenej čítaním literatúry a prameňov. Záborského historické hry boli zväčša príliš literárne papierové a bez dramatickej invencie, a preto sa ani nedostávali ani v čase ich vzniku, ani neskoršie na javisko, okrem azda spoločenských hier, najmä *Najdúcha*. V početných fraškách vedel podobne ako v svojej próze výstižne vystihnúť spoločenskú problematiku svojej doby. Lazar poukazuje najmä na to, že Záborský prijímal podnety k písaniu svojich drám zo štúdia Shakespearových a Schillerových drám. No pre nedostatok javiskového predvedenia jeho diel nemohol odstrániť vážne slabiny, ktorých si bol dobre vedomý. Lazar poukazuje potom na Záborského neliterárnu tvorbu (historické práce svedčiacie o dôkladnej orientácii v súčasnej literatúre i v prameňoch), ako aj na to, že Záborský ako lyrik zapadol, ako prozaik kliesnil cestu realizmu a ako dramatik postrehol závažnosť i dramatickosť spracovaných historických udalostí.

Lazar uverejňuje v štvrtej časti knihy 61 listov Jonáša Záborského z rôznych literárnych pozostalostí a štyri listy o Záborskom od rôznych autorov. Sú to listy M. Hlaváčkovi, Fr. Kampelikovi, J. Hollému, P. J. Šafárikovi, A. Hlovíkovi, V. Hankovi, M. Hattalovi, Fr. Palackému a Jozefovi Viktorinovi, vydavateľovi jeho diela, ktorý prejavoval oproti Záborskému nevšedné porozumenie a trpezlivosť. Z týchto listov vystupuje zaujímavá osobnosť Záborského, jeho slabosti, nedorozumenia i jeho vzťahy k okoliu. Často ostré sudy svedčia o trpkom a málo závideniahodnom živote samotára, ktorému život nedožičil dožiť sa literárnych úspechov, po ktorých tak túžil. Záborského listy okrem poznania čiste osobných črt autora obsahujú aj mnohé zaujímavé a cenné dáta pre poznanie literárneho a spoločenského vývinu na

Slovensku najmä v matičných rokoch, a to vo veľmi ostrom až bezohľadnom osvetlení. Ak Lazar vo svojej neucelenej monografii aj ponechal ešte viaceré nezodpovedané otázky, za publikovanie Záborského listov sú mu vďační aj historici.

Fr. Bokes

PERVAJA RUSSKAJA REVOLUCIJA I MEŽDUNARODNOJE REVOLUCION-NOJE DVIŽENIJE. K piatidesiatiletiju prvej ruskej revolúcií 1905—1907 godov. Časť I—II. Zodpovedný redaktor A. M. Pankratovová. Vydalo Gosudarstvennoje izdatel'stvo političeskoj literatury, Moskva 1955—1956, strán 544 a 506.

Oslavy 50. výročia prvej ruskej revolúcie 1905—1907 boli podnetom pre vydanie celého radu štúdií i publikácií venovaných osvetleniu týchto významných udalostí v dejinách robotníckeho hnutia. Jednou z významných publikácií je dvojzväzková práca o medzinárodnom ohlase prvej ruskej revolúcie. Sborník má medzinárodný charakter aj po tej stránke, že ho vytvorili pod redakčným vedením sovietskych historikov na čele s akademičkou A. M. Pankratovovou aj vedeckí pracovníci z mnohých iných štátov. Škoda len, že táto okolnosť sa nestala v sborníku zásadou, pretože nie vždy sa prizval k spolupráci historik tej krajiny, o problematike ktorej sa hovorí. Riešenie jednotlivých problémov národných dejín toho či onoho štátu by sa stalo v práci národného historika oveľa výstižnejším, prepracovanejším a charakteristickejším, než to bolo možné z pera sovietskych historikov, ktorí predsa len nemôžu tak dobre poznať špecifickosť ohlasu ruskej revolúcie na dejiny Iránu, USA, Francúzska a inde.

V prvom diele sú zastúpené práce týkajúce sa ohlasu revolúcie najprv v dejinách samého Ruska (str. 7—127), celkového medzinárodného ohlasu ruskej revolúcie (str. 157—190), stať o ohlase revolúcie v západoeurópskych štátoch (str. 190—240), Poľsku (str. 240—302), Fínsku (str. 302—340), Rakúsku (str. 340—375), Uhorsku (str. 375—417), v Českých zemiach a na Slovensku (str. 417—455), v Juhoslávii (str. 455—483), Rumunsku (str. 483—510), Bulharsku (str. 510—532) a Albánsku (str. 532—544). Druhý diel zasahuje svojou tematikou do vzdialenejších krajín a mimoeurópskych kontinentov: Nemecko (str. 3—41), Francúzsko (str. 41—105), Taliansko (str. 105—131), Švédsko (str. 131—181), Anglicko a Írsko (str. 181—206), USA (str. 206—234), Mexiko (str. 234—261), Ázijský kontinent (str. 261—280), Irán (str. 280—313), Turecko (str. 313—349), Čína (str. 349—405), India (str. 405—419), arabské štáty (str. 419—445), Kórea (str. 445—474), Mongolsko (str. 474—494) a Japonsko (str. 494—506).

Osobitnú pozornosť venujeme príspevku, ktorý najviac zaujíma našu čitateľskú verejnosť, totiž štúdiu O. Kodedovej *Vlivanje prvej ruskoj revolucii na revolucionnoje dviženije v češskich zemľach i v Slovačii* (str. 417—455). Článok O. Kodedovej začína kapitolou České zeme a Slovensko na začiatku 20. stor., v ktorej sa autorka usiluje postihnúť ekonomickú situáciu a stav rozvoja robotníckeho hnutia vedeného sociálnou demokraciou. Pravda, nevelký rozsah celej state nedával veľa možnosti pre rozbor naznačených otázok prvej kapitoly. Autorka tiež podľahla tejto tiesni a hoci sa usilovala priniesť veľa poznatkov a výsledkov svojho bádania už na týchto prvých stranách, nepodarilo sa jej to v plnej miere. Prvá kapitola javí znaky roztrieštenosti, neúplnosti a čiastočne aj plytkosti, pretože si autorka nevytýčila jasný a vymedzený cieľ. Napr. akým spôsobom, kedy a do akej miery sa Rakúsko začlenilo medzi imperialistické krajiny a aký podiel tu na začiatku 20. stor. mali české krajiny a Slovensko. A druhý problém, ktorý tu mal byť aspoň

naznačený, ak už nie vyriešený, bola otázka „revolučnej situácie“; veď vyriešenie tejto otázky dáva kľúč k vysvetleniu mnohých nejasností. Ďalej je nevýhodou, že úvodná kapitola neprináša ani zmienku o životných a pracovných podmienkach robotníckej triedy, ale ihneď prechádza na ich požiadavky.

Vlastná látka je prepracovaná v štyroch ďalších kapitolách: Začiatok prvej ruskej revolúcie a revolučné hnutie v českých krajinách a na Slovensku. Rozmach boja pracujúcich máš v českých krajinách v lete a na jeseň 1905, Vystúpenie slovenských pracujúcich v rokoch 1905—1907, České robotnícke hnutie roku 1906. Toto rozvrhnutie látky nie je práve najšťastnejšie. Napríklad raz je Slovensko poňaté spolu s českými krajinami do jednej kapitoly a druhý raz figuruje samostatne. Problematika českých krajín je dovedená iba do roku 1906, kým Slovenska (čo je síce logickejšie) do roku 1907.

Autorka správne začína zmienkou o rusko-japonskej vojne, hoci jej ohlas u nás, ktorý bol značný a významný z hľadiska poňatia sociálnej demokracie a iných politických strán, tu chýba. Aj upozornenie na dvojaký a rozdielny druh rusofilstva v našej spoločnosti je celkom na mieste a potrebný. Cieľom prvej kapitoly bolo dokázať neobyčajný vplyv ruskej revolúcie na rast štrajkového boja u nás. Preto naznačovala autorka toľko materiálu a príkladov, že výsledok je nepochybný. Nemôžno celkom súhlasiť so záverom, že aj drobné roľníctvo a drobná buržoázia sa zapojila do hnutia, aby ukázala svoje sympatie bojujúcemu ruskému proletariátu (str. 428). Tieto vrstvy, pokiaľ sa skutočne zapojili do hnutia, tak iba preto, že vystihli priaznivú situáciu a demonštrovali aj ony svoj nesúhlas s postavením, do ktorého ich tlačil rakúsky imperializmus. O sympatiách s ruským proletariátom tu azda nemôže byť reč.

Ťažisko práce je v ďalšej kapitole, ktorá sa dotýka leta a jesene roku 1905. Z hľadiska znalosti ruskej revolúcie v našom prostredí sú najzaujímavejšie doklady o znalosti revolučnej boľševickej taktiky (Právo ľudu o III. sjazde strany). Najväčšou mierou sa u nás prejavil vplyv ruskej revolúcie na rozmachu boja za všeobecné volebné právo, ktorý autorka sleduje dosť podrobne, hoci aj nie celkom systematicky. Štúdia kladie pred nás toľko presvedčivých zpráv o vystupňovaní boja robotníckej triedy — od hospodárskeho štrajku cez politický štrajk, demonštráciu až ku generálnemu štrajku — že nikto nemôže zostať na pochybách o neobyčajnej závažnosti tohto obdobia, a to nielen z hľadiska robotníckeho hnutia, ale celkového politického vývoja, ktorého bolo robotnícke hnutie významnou súčasťou.

Treba však uviesť tieto závažnejšie pripomienky: autorka veľmi správne hovorí o oportunistickom charakte re vedenia sociálnej demokracie, málo však vyzdvihuje osobnosti — a nebolo ich tak málo, ako sa obyčajne traduje — ktoré sa vymykali tomuto cieľavedomému oportunistickému zameraniu strany. Jej závery sú v tomto ohľade príliš generalizujúce. Hoci sa dozvedáme mnoho o demonštračných prejavoch robotníckej triedy na jeseň 1905, predsa to len nestačí pre pochopenie skutočnej revolučnej situácie. Často uvádza autorka príklady len z 2—3 miest a končí výpočet obvyklým, ale dokonale nejasným „a inde“ alebo „a v iných mestách“. Väčšina miest v českých krajinách i na Slovensku bola svedkami takto interpretovaných akcií. To však z autorkiných formulácií nie je vôbec jasné, takže niekde uvedené závery podozreľne ochudobňujú predstavy čitateľov. Postrádame napokon hocakú zmienku o ohlase vrcholnej akcie prvej ruskej revolúcie, decembrového ozbrojeného povstania v Moskve. Hoci ohlas tejto akcie bol menší v po-

rovnani s inými, netreba sa vzdávať takých presvedčivých svedectiev o nezdravých pomeroch v našej sociálnodemokratickej strane.

Kapitola o Slovensku v rokoch 1905—1907 vyplňuje práve len tri stránky textu opisného charakteru. Ani záverečná kapitola si nemôže robiť veľké nároky aspoň na primeranú úplnosť a tvorí skôr akýsi nevyhnutný záver k problematike roku 1905. Je, pravda, otázne, do akej miery je správne písať podrobnejšie len o roku 1905, keď všetky výsledky vtedajších búrok nadobúdali konkrétne formy až v priebehu rokov 1906—1907. Iný argument je skutočnosť, že štrajkové hnutie v tých rokoch neustále narastalo, kým politických akcií ubúdalo a miernili sa.

V závere sú zhrnuté výsledky formulované už v jednotlivých kapitolách. Celá štúdia už svojím zaradením do medzinárodného zborníka nesie na sebe pečať veľkej zodpovednosti. Pokúsila sa zhrnúť vývoj udalostí 1905—1907 na území celej dnešnej republiky a v tom spočívajú jej prednosti. Ak hodnotíme prácu len z hľadiska vplyvu a ohlasu prvej ruskej revolúcie u nás, potom štúdia znamená pre toto poznanie nepochybne veľa. Po tejto stránke bolo by možné prijať prácu bez väčších výhrad. Situácia je však iná, ak posudzujeme prácu zo širšieho hľadiska, čo je nevyhnutné. Tu sa treba ešte na záver dotknúť štyroch javov, ktoré prechádzajú celou štúdiou: 1. Hneď prvé dva odstavce ukazujú na deduktívny prístup k spracovaniu látky. Často sa najprv dozvedáme výsledok, až potom argumentáciu. 2. Nezachováva sa patričná proporcia medzi Čechami, Moravou a Slovenskom. Najmä Slovensku sa venuje veľmi malá pozornosť. Predovšetkým však zaráža, že autorka neprejavila úsilie rozoznať isté rozdielnosti vo vývoji týchto troch území, ale obmedzila sa iba na postupný opis jednotlivých akcií. Iba tak sa jej mohlo stať, že vôbec neprihliadla k takej závažnej udalosti na Morave, ako bol „moravský pakt z roku 1905“, voľby do zemského snemu roku 1906 a i. Toto nie sú podrobnosti, ale najcharakteristickejšie medzníky v politickom vývoji Moravy, s ktorými bolo robotnícke hnutie a ohlas ruskej revolúcie v bezprostrednom vzťahu. 3. Na niektorých miestach postráda štúdia hocakú problematiku a obmedzuje sa iba na opis robotníckych akcií. Preto sa aj stalo, že niektoré závery postrádajú konkrétnosť a dali by sa vysloviť aj bez podrobnejšej znalosti situácie. Tak napr. záver o 28. novembri 1905 hovorí o „svedectve rastúcej revolučnosti ľudu“, o „oportunistizme vedenia sociálnej demokracie“, ale nedočítame sa o tom, že výsledkom 28. novembra bol Gautschov ústupok v jeho nazeraní na volebnú úpravu, ktorý sa uskutočnil vo februári 1906 vládnymi predlohami. Podobne pri opisovaní generálnej stávky vo Vítkoviciach 1906 čítame, že príčinou neúspechu bol oportunistickej postup sociálnej demokracie. Tak to obyčajne býva, lenže nie práve v tomto prípade, keď sociálna demokracia postupovala pomerne až neuveriteľne správne a príčiny porážky boli iného druhu. 4. Napokon k samému ohlasu ruskej revolúcie. Zdá sa, že ho štúdia preceňuje. Nikde nenájdeme patrične zdôraznené domáce korene revolučného vývoja u nás, ktoré boli koniec-koncov rozhodujúce. Ruská revolúcia iba urýchlila náš domáci vývoj. Štúdia však často pôsobí dojmom, ako by ruská revolúcia priamo vyvolala všetky udalosti smerujúce k revolúcií v Rakúsku. A to nie je správny postup. Dostaneme sa do rozporu s marxistickou metódou, ak budeme preháňať ohlas ruskej revolúcie 1905—1907 v našich krajinách na úkor nášho národného diania. Toto neplatí len o ohlase prvej ruskej revolúcie, ale všeobecne. Tieto početné pripomienky treba chápať nielen vo vzťahu k článku O. Kodedovej, ale ako príspevok do diskusie o problematike rokov 1905—1907. Našu historiografiu čaká na tomto úseku ešte veľa práce.

[Zd. Konečný]

V čase tridsaťročnej vojny sa moravsko-slovenské pohraničie, známe práve od tohto času ako Valašsko, stalo dejiskom takmer nepretržitého boja miestneho obyvateľstva proti vrchnostiam, habsburskej vláde a vojsku. Nositelia tohto boja boli Valasi, osobitný typ obyvateľstva, ktorého etnické prvky a špecifická pastierska a pasekárska výrobná forma prišli na Moravu v priebehu 16. stor. z východnej a severnej strany a doplňali sa novými a novými kolonizačnými vlnami.¹ K Valachom sa pripájali aj ostatní poddaní východomoravských panstiev, Slováci a slovenskí Valasi, časť mešťanov a ich bojovnosť využívala aj protihabsburská šľachtická emigrácia. Valašsko sa stalo územím, ktoré malo v zápase mocností tridsaťročnej vojny významné postavenie a boj jeho ľudu dosiahol medzinárodný chýr. Húževnatosť valašských povstaní, rozličnosť ich foriem, ich sociálne a politické ciele tvoria jednu z významných epizód triednych bojov v epoche feudalizmu, ktorá má popredné miesto v národnej tradícii.

Brnenský historik František Dostál, ktorý sa už zaoberal štúdiom valašského hnutia po dlhší čas a publikoval rad prípravných štúdií, pristúpil teraz k celkovému spracovaniu. Jeho kniha, vydaná vo veľmi vydarenej úprave v historickom rade publikácií nakladateľstva Naše vojsko, je určená širšiemu čitateľskému okruhu. Toto viedlo autora k úsiliu o popularnosť výkladu, k obmedzeniu niektorých špeciálnych častí a dokladového materiálu. Jednako charakterizuje Dostálovu prácu úsilie o vedecký výklad príčin východomoravského hnutia, jeho jednotlivých prejavov a významu. Je jednou z mála našich historických prác, ktoré sa usilujú monograficky spracovať ľudové hnutie v období feudalizmu a vysvetliť ho vedecky.

V úvodných kapitolách uvádza Dostál problematiku valašských hnutí prehľadom literatúry a tzv. „valašskej otázky“, t. j. otázky etnického pôvodu Valachov, ich výroby a ľudovej kultúry. Práve v správnom poňatí „valašskej otázky“ je kľúč k vysvetleniu príčin a zvláštností valašských bojov. Podľa Dostála prichádzajú do horských oblastí východomoravských panstiev Valasi ako najzápadnejšia zložka karpatskej pastierskej kolonizácie, v ktorej mali účasť najrozličnejšie východoeurópske národnosti. Veľkostatok podporuje ich kolonizáciu, lebo zhodnocujú doteraz nevyužitú horskú pastviny a lesy. Títo Valasi spočiatku nie sú nevoľníci; udržiujú si v málo kontrolovaných oblastiach veľkú dávku osobnej slobody a vlastnú vojvodskú organizáciu. K veľkostatku ich viaže iba valašská daň. Z nížin preniká súčasne do hôr domáca pasekárska kolonizácia a spolu s Valachmi-pastiermi vytvára valašský sídliský typ. V druhej polovici 16. stor. sa Valasi podrobili procesu „druhého znevoľnenia“, ktorý má u nich odlišné črty od ostatného poddaného obyvateľstva: zbavujú ich slobody a podrobujú patrimoniálnej správe, zvyšujú sa im rentové povinnosti a osobitný význam má tu úsilie vrchností pozbaviť Valachov

¹ O valašskej kolonizácii hovoria najnovšie Macůrkove pozoruhodné práce, najmä Josef Macůrek, *K otázce valašského osídlení v jihozápadním Těšínsku, v Pováží a na Moravě v 16.—17. stol.*, Valašsko 1, 1952; Tenže, *Valašské osídlení na Kysucku-Čadecku a jeho souvislosti s Těšínskem* (v 16. a 17. stor.), Slezský Sborník 52, 1954; Tenže, *Valaši na severovýchodní Moravě a jejich vztahy k Těšínsku, Polsku a hornímu Slovensku* (do roku 1620), Slezský sborník 53, 1955. Tenže, *K dějinám valašské kolonizace v Trenčanské stolici*, Valašsko 3, 1954; Tenže, *K dějinám valašské kolonizace v jihovýchodní Moravě (zejména na panství brumovském) do roku 1618*, Valašsko 5, 1956 a iné.

práva bezplatného užívania lesa, ktorý je nevyhnutne potrebným prostredím ich výroby. Dostál právom vidí v procese „druhého znevoľnenia“ podstatu nespokojnosti Valachov. Ich odpor mal oveľa väčšie možnosti ako odpor iných poddaných: pohybovali sa v málo kontrolovaných horských oblastiach, boli ozbrojení, privykli boju a mali blízko ku krajinkej hranici, za ktorú mohli ujsť, a z jej slovenskej strany dostávali podporu.

Okrem základnej sociálnoekonomickej tendencie „druhého nevoľníctva“ sleduje autor aj špecifické miestne podmienky na jednotlivých valašských panstvách, v ktorých boli bezprostredné podnety nespokojnosti Valachov. Tieto veľmi dobré časti ukazujú, aká potrebná je podrobná znalosť miestnych pomerov pri štúdiu ľudových hnutí.

Dostálov opis predpokladov valašských bojov je v podstate správny; mohol sa tu okrem svojich vlastných výskumov oprieť najmä o Macúrkove práce o valašskej otázke a o metodickú štúdiu Polišíenského.² Jednako práve v týchto častiach pociťujeme najviac obmedzenie knihy dané jej určením. Autor sa zameriava prevažne na vlastné Valašsko a necháva stranou ostatné obyvateľstvo. Avšak boj Valachov sa často rozrastá do povstania všetkých poddaných alebo ho poddaní podporujú. Bolo by teda potrebné vysvetliť aj situáciu nevalašského obyvateľstva, najmä keď máme pre ňu na niektorých východomoravských panstvách bohatý materiál (vrchnostenské registratúry Uherský Brod, Uherský Ostroh a i.). Širšie osvetlenie situácie nevalašského obyvateľstva dalo by aj odpoveď na otázku rozdielov medzi hnutím Valachov a ostatných poddaných, lebo tieto zložky vystupujú stále oddelene.

Niekedy sa autor neubránil úsiliu vysvetľovať ekonomicky aj tie javy, ktoré sa čiste ekonomicky nedajú vysvetliť, lebo majú iné bezprostredné podnety. Napríklad pri úlohe fojto, ktorá má v ľudových hnutiach stredoveku širší význam. Dostál sám nechce riešiť úlohu fojto na povstaniach a odkazuje na Klímovo poňatie,³ ktorý vysvetľuje odpor fojto proti vrchnostiam tým, že veľkostatok obmedzoval vždy fojto v ich podnikaní a týmto vyvolával ich odpor. Násilné hľadanie ekonomických príčin vyplýva tu z precenenia majetkových rozdielov na dedine a sčasti aj v hľadaní triednych protikladov. Skutočnosť je však taká, že stredoveká dedina bola pri všetkých majetkových rozdieloch proti vrchnosti pevným kolektívom, ktorý bránil spoločné záujmy proti veľkostatku. Fojti sú síce súčasťou vrchnostenskej správy, ale súčasne aj tohto dedinského kolektívu a pokiaľ feudálny systém trval, boli ich záujmy bližšie poddaným než feudálom. Ako predstavitelia dedinskej správy stoja fojti logicky na čele spoločných požiadaviek. Dostál sa pokúša uplatňovať u nás veľmi rozšírenú tézu, že hnutie vybuchuje vtedy a jeho jadro je tam, kde dosahuje útlak najvyšší stupeň. Pravda, určenie tohto stupňa útlaku najmä na malom území a v malom časovom rozpätí je pri nedostatku „sociologického“ materiálu vždy problematické a subjektívne. Nechceme prijímať opačnú tézu, rozšírenú v buržoáznej literatúre, že hnutie vzniká tam, kde je situácia dobrá, ale to všetko bude potrebovať nové teoretické a konkrétne objasnenie.

Dostálovi možno vyčítať, že niekedy zachádza s ekonomickými činiteľmi dosť ľubovoľne, len aby dokázal ekonomické korene podružných javov. Hovorí napríklad o tom, že spočiatku Valašsko netrpelo príliš vojnovými udalosťami a výroba tam kvitla, inde zas nájdeme tvrdenie, že valašské mestečká sa v tomto čase agrarizovali.

² Josef Polišíenský, *O úloze lidových hnutí na východní Moravě v období pozdního feudalismu*, Český Lid 39, 1952.

³ V knihe Arnošt Klíma, *Manufakturní období v Čechách*, ČSAV, Praha 1955.

Pri vlastnom opise valašského hnutia zachováva Dostál chronologický postup, pričom jednotlivé etapy boja mu dal rozdelenie na kapitoly. Opiera sa väčšinou o aktový materiál, pretože boj Valachov nenašiel súčasného kronikára. Relácie vrchnostenských úradníkov, krajinských hejtmánov, valašských komisii, vojenských veliteľov a súdne rozsudky sú síce konkrétne, ale nezachycujú celý priebeh povstania. Napriek tomu autor veľmi podrobne ovládol tento zlomkový materiál, najmä z brnenského archívu a podarilo sa mu zachytiť nesporne všetky hlavné udalosti aj dynamiku valašského boja v rokoch 1621—1644.

Dôsledné dodržiavanie chronologického postupu nedovolilo však autorovi jasne rozlíšiť jednotlivé sily hnutia, predovšetkým dve jeho základné zložky, protifeudálnu a protihabsburskú. Je síce pravda a Dostál to na mnohých miestach výstižne ukazuje, že obe tieto tendencie značne splyvali, najmä keď Valasi bojovali proti prohabsburským vrchnostiam, no napriek tomu ich nemožno stotožňovať. Jasne protifeudálny ráz malo hnutie vtedy, keď Valasi bojovali proti vlastným vrchnostiam alebo v spojení s poddanými východomoravských panstiev. Valasi tu sami bojovali často nielen proti útlaku, ale za úplnú slobodu z feudálnej moci, pravda, za „slobodníctvo“ v rámci feudálnych vzťahov.

Domnievam sa, že aj tu mal Dostál venovať väčšiu pozornosť nevalašskému obyvateľstvu. Pramene stále oddeľujú Valachov a poddaných a feudáli i vláda mali z ich spojenia panický strach. Máme rad doklady o tom, že k tomuto spojeniu dochádzalo, lenže nevieme, aký rozsah toto spojenie nedobudlo, a Dostál to dostatočne nevyjasnil. Tu bude potrebné preštudovať miestny vrchnostenský materiál, kde sú nepochybne doklady o spojení poddaných s Valachmi.

Najpodrobnejšie sleduje Dostál akcie Valachov, ktoré boli viac-menej vojenského rázu, najmä boj Valachov po boku protihabsburských vojsk alebo v súvislosti s ich akciami. Každé priblíženie protihabsburských vojsk znamenalo na Valašku vínu bojov, ktorá vyvrcholila v čase švédskej okupácie Moravy. Valasi vystupujú tu oveľa viacej ako ozbrojená organizovaná sila než ako sedliacki povstalci. Pre svoje znalosti prostredia a „partizánsky“ spôsob boja boli ťažko poraziteľní a obe bojujúce strany si boli vedomé ich významu. Najviacej Habsburgovia, ktorí sa ich usilovali získať do svojich služieb.⁴ Lenže Valasi sa v prevažnej väčšine obracali proti cisárskym silám a v tom je nepochybne najvýznamnejšia črta valašského hnutia. Valasi sa nestali žoldnieri, ale protihabsburskými bojovníkmi — jednými z najdôslednejších u nás vôbec. Tu sa nemožno ubrániť úvahe, aký priebeh by bolo malo protihabsburské povstanie za podpory ľudových síl. Valachov priviedlo do protihabsburského tábora ich triedne vedomie silnejšie ako ponuky žoldov.

Dostál tu práve tým, že vyzdvihol tieto triedne a politické momenty valašských bojov, vyvrátil predtým veľmi rozšírenú tézu, že boj Valachov bol iba lúpežným zbojníctvom, využívajúcim zmatok k plieneniu. Lenže aj táto stránka mala vo valašských bojoch svoje miesto. Dostál síce na to poukazuje, ale usiluje sa ju takmer vylúčiť. Lenže tu bol sbor portášov (ktorého úloha je síce veľmi zložitá) a boli tu vyložené lúpeživé akcie valašských oddielov, namierené proti miestnemu obyvateľstvu. Netreba tieto črty valašských akcií zastierať a usilovať sa predstavovať Valachov za každú cenu ako uvedomelých protifeudálnych a protihabsburských bojovní-

⁴ V tejto súvislosti treba poznamenať, že odhady Valachov, pripravené pre ich verbovanie, asi nezodpovedajú skutočným pomerom. Dostál ich prijíma celkom bez kritiky, ale na tých panstvách, kde je možnosť konfrontácie s iným materiálom, zdá sa, že odhady sú veľmi prehnané. Na Uhorskobrodsku je napríklad iba jedna valašská dedina o niekoľko číslach a odhad požaduje niekoľko desiatok Valachov

kov; bol by to návrat k romantizmu v inej forme, ako to urobili starší valašskí bádatelia. Rovnako tak nemožno príliš preceňovať úlohu Valašska v politických plánoch protihabsburskej koalície. Určitá nedôvera voči Valachom nebola iba vierolomnosť, ak uvádzame, že pomerne slabé a ďaleko vysunuté švédske posádky boli v celkom cudzom prostredí a že Valasi neboli ani takí jednotní, ani silní, aby mohli situáciu obrátiť v ich prospech. Tu by bol oceneniu udalosti býval užitočnejší ešte širší rozhľad po súčasnej európskej situácii.

* * *

Valašské boje za tridsaťročnej vojny sú tiež významnou kapitolou moravsko-slovenských vzťahov. Nové práce ukazujú stále jasnejšie, že východná Morava a západné Slovensko tvorili v období feudalizmu oblasť, veľmi úzko spojenú celým radom etnických, hospodárskych, jazykových a kultúrnych zväzkov.⁵ Valašská kolonizácia, prichádzajúca na Moravu z Tešínska a západného Slovenska, privádzala na Moravu znova prvky slovenského etnika a vytvorila na obidvoch stranách hranice rovnaké výrobné a sídliskové prostredie. Hoci politický vývoj na Morave a na Slovensku mal celý rad odlišností, prejavila sa táto príbuznosť plne v čase valašských povstaní. Možno povedať, že práve spolupráca slovenského prostredia umožnila takýto rozsah a dlhé trvanie valašských bojov. Dostálová práca prináša pre to veľa dokladov.

Slováci sa priamo zúčastnili na bojových akciách moravských Valachov. Hneď na začiatku valašských bojov roku 1621 sú Slováci v radoch povstalcov: relácia Jetřicha zo Žerotína uvádza, že v povstaleckom tábore na Vizovicku „Valachů již do 5000 pospolitě jest a den ode dne k nim Valachů, tak i Slováků přibývá“, v inom liste sa spoločne uvádzajú „Valaši vsatští a Slováci“. Nie je ani pochybné, že veľa slovenských Valachov bolo priamo v radoch povstalcov v tejto aj neskorších akciách.

Celé valašské hnutie v rokoch 1621—1624 aj priamo podporovali uhorské oddiely Gabriela Bethlena. Valasi podnikli v spojení s jeho vojskom rad významných akcií: napadli Kavkov hrad Brumov, plienili biskupské statky a mestá viedli spoločne neustálu drobnú vojnu proti cisárskym. Stálou nepriamou podporou valašských bojov bolo protihabsburské uhorské susedstvo. Protihabsburská politika Gabriela Bethlena, Františka Rákócziho I. a postavenie Uhorska v tomto čase viedlo na Slovensko moravskú emigráciu od významných feudálov až po evanjelických mešťanov a kňazov. Táto emigrácia bola v neustálom spojení s Valachmi a využívala ich pre svoje plány. Valašsko prichádzalo iste aj do úvahy v plánoch protihabsburskej politiky v Uhorsku. Tak to bolo v prvom povstaní a znova pri dánskej výprave na Považie roku 1626, keď sa Valasi opäť spojili s Dánmi a s Bethlenom. Bethlenovo primerie s Habsburgami viedlo potom vždy ku skončeniu väčších valašských vojnových akcií. Ani za švédskej vojny neustalo spojenie Valachov so Slovenskom. Tu zase vystupuje do popredia iná stránka slovenského susedstva, obchodné zväzky. Valasi pravidelne nakupovali na považských trhoch zásoby pre Švédov a dopravovali ich nebezpečnými cestami do Olomouca.

Po stránke opisu spolupráce Valachov so slovenským prostredím a po stránke

⁵ Najnovšie sa otázkou zaoberal Branislav Varsík v štúdií *K otázke udomácnenia češtiny na Slovensku v XV. a XVI. stor.*, Historický časopis IV, 1956. Jeho závery o živých vzťahoch medzi východomoravskými a považskými mestami miestny materiál plne potvrdzuje.

osvetlenia funkcie, ktorú tu malo Slovensko, bude treba Dostálove poznatky nesporne doplniť. Najväčším nedostatkom je to, že sa obmedzil prevažne na brnenský materiál a neprihliadal dostatočne k slovenským archívom a k maďarskej literatúre. Ale aj bez tohto mohol autor na základe použitého materiálu oveľa viacej zdôrazniť úlohu Slovenska a Uhorska ako jedného z hlavných činiteľov a predpokladov valašských bojov.

Dostálová práca je vítaným príspevkom našej historiografie k poznaniu ľudových hnutí v epoche feudalizmu. Jej hlavnou prednosťou je — a v tomto ukazuje aj cestu ďalšiemu bádaniu — úplná konkrétnosť a podrobná znalosť tak miestneho prostredia, ako aj politickej situácie na Morave, čo je vhodne stmelené. Treba, pravda, vidieť, že málo ľudových hnutí v období neskorého feudalizmu poskytuje takú vďačnú a pútavú látku historickému bádaniu ako valašské boje. Dostálová práca je pre samo valašské hnutie základom, ktorý ďalšie štúdium hocikde doplní a opraví, ale ku ktorému nové veľké faktické objavy asi neprinesie, pokiaľ sa nenájdu v cudzích archívoch. Súčasne prináša táto práca veľa poznatkov a podnetov pre otázku ľudových hnutí v období neskorého feudalizmu vôbec.

J. Válka

ARCHÍV MESTA BRATISLAVY. INVENTÁR STREDOVEKÝCH LISTÍN, LISTOV A INÝCH PRÍBUZNÝCH PÍ SOMNOSTÍ. Vypracovali: D. Lehotská, D. Handzová, V. Horváth, Z. Hrabuššay, N. Merglová. Vydala Archívna správa Ministerstva vnútra v Prahe 1956. Strán 623, obr. príloh 22.

Medzi popredné úlohy slovenského archívnictva nesporne patrí aj sprístupňovanie písomností slovenských archívov tak pre vedeckých pracovníkov, ako aj pre najširšie vrstvy nášho pracujúceho ľudu. Tým sa poskytne neoceniteľná pomoc pri riešení aktuálnych problémov nielen našej historiografie, ale aj ostatných vedných odborov. Je nesporné, že táto pomoc môže byť mnohostranná. Ale za najsúrnejšiu úlohu musíme aj naďalej pokladať urýchlené vydávania inventárov archívnych fondov, ktoré by našim vedeckým pracovníkom umožnili dobrú orientáciu a konkrétny pohľad do obsahu našich župných, mestských, obecných, podnikových, cirkevných, patrimoniálnych a iných archívov. Kolektív Archívu mesta Bratislavy (D. Lehotská, D. Handzová, V. Horváth, Z. Hrabuššay, N. Merglová) v tomto smere urobil na Slovensku prvý krok, keď pod vedením Dariny Lehotskej na konci minulého roku vydal *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. V úvodnej stati sa zhustene hodnotí význam v registoch publikovaného materiálu. Nájdeme tu aj zprávu o dejinách archívu, a to od najstarších čias až dodnes. Po krátkom poučení o technike vyhotovenia jednotlivých záznamov nasleduje chronologicky zoradený materiál, ktorý je jadrom publikácie. Ide tu o na naše pomery neobvykle veľký počet písomností a hoci vydavateľia z vecných i technických dôvodov svoju prácu obmedzujú rokom 1500, predsa obsahuje viac ako 4200 registov. Keďže v danom prípade ide o publikáciu, ktorá nesporne ovplyvní aj iné práce tohto druhu, pokladáme za potrebné kriticky sa vyporiadať s otázkou publikovaných záznamov inventárnych jednotiek pojatých do našej publikácie.

Jednotlivé záznamy sú vyhotovené podľa tejto schémy: Každá inventárna jednotka je opatrená poradovým číslom, za ktorým na ľavej strane nasleduje dátum a prípadne aj miesto vydania písomností. Na pravej strane je uvedená signatúra, podľa ktorej je písomnosť dnes uložená v Archíve mesta Bratislavy. Za týmito údajmi nasleduje vlastný regist písomností. Záznam sa končí údajmi o reči, for-

mách zachovania i spečatenia písomnosti, ďalej starou signatúrou a udaním prípadnej publikácie prameňa. Vidieť teda, že záznamy o jednotlivých písomnostiach sú vcelku vyhotovené podľa bežných zvyklostí. Predsa však musíme venovať trochu pozornosti časovému určovaniu, registom a záznamom o zachovaní.

Napriek tomu, že v záznamoch k jednotlivým písomnostiam nie je uvedené originálne znenie datovacej formulky, sme toho náhľadu, že pôvodné časové určenie bolo správne prevedené na dnešné dátumy. No občas už pôvodina listiny alebo listu nemala dátum a v takýchto prípadoch sa vydavatelia snažili určiť čas ich vyhotovenia z rôznych vedľajších znakov a prípadne aj paleografickým rozborom. Tak sa im podarilo nedatované písomnosti zaradiť do 14. alebo 15. storočia. Tento postup je v zásade správny a možno iba ľutovať, že sa ho nepridržiavali pri časovom určovaní všetkých nedatovaných listov a listín. Tak napr. list ostrihomského arcibiskupa Demetria (regist č. 673), ktorý autori kladú na koniec 14. storočia, bolo možné položiť konkrétne k rokom 1381—1387, v ktorých Demetrius zastával spomenutú hodnosť. Bolo to možné tým skôr, že napr. listy č. 432 a 433 sú správne položené do toho času. A podobné je to aj s niektorými listami (napr. č. 672, 675) svätajurského grófa Tomáša, ktorý je veľmi často doložený v rokoch 1363—1403, keď zastával rôzne vysoké funkcie v Uhorsku, a napr. roku 1383 je ako vyslanec kráľa Ľudovíta Veľkého na Morave (porov. Turul 1927, str. 42, 64). Ďalej napr. listy svätajurského grófa Juraja (č. 1645, 1654) možno aspoň položiť do roku 1446 (porovnaj napr. č. 2078, 2093) atď. Co sa týka registov, môžeme konštatovať, že sú síce výstižné, ale až príliš stručné. Tak sa potom stáva, že niektoré z nich dobre nevystihujú obsah písomnosti (napr. č. 433, 1645, 2128, 2135) a najmä pri listoch širšieho obsahu regist nie je vyčerpávajúci (napr. č. 1654 — k tomu poznamenávame, že Kunradstein nie je osoba, ale hrad Korlát). Vidieť teda, že stručnosť registov škodí veci, čoho si zrejme boli vedomí aj autori. Konštatujú totiž (str. 8), že registry v ich práci sú stručné preto, lebo ich rozšírenie by pri takom bohatom materiáli značilo niekoľkonásobné zväčšenie ich diela. Zastávame však náhľad, že pri publikáciách podobného charakteru nie je na mieste šetrenie papierom, ktoré v konečných dôsledkoch uberá na vedeckej hodnote dôležitého diela, akým je náš inventár. Dodávame ešte, že niektoré registry sú doslovným prekladom inorečových a nekontrolovaných starších registov, nachádzajúcich sa na obaloch, v ktorých sú uložené jednotlivé písomnosti. Záznamy o spôsobe zachovania jednotlivých písomností sú vcelku správne. Pri kópiách (napr. č. 2, 3, 4, 421) by sa však žiadalo uviesť, či ide o jednoduchý alebo overený odpis (ako je to napr. pri č. 575) a záznamne by sa mal vždy uviesť aj čas ich vyhotovenia (napr. č. 456, 2165).

Bohaté jadro našej publikácie (vcelku 4219 registov) uzaviera ruské, nemecké a maďarské resumé, za ktorými nasleduje index. Nie je novotou, že dôležitou časťou každej vedeckej publikácie je práve index, ktorý záujemcom z najrozličnejších vedných disciplín má pomáhať ľahko, spoľahlivo a rýchlo sa orientovať v spracovanej látke alebo v edovanom pramennom materiáli. Z týchto dôvodov má byť najmä vecný index vyčerpávajúci a prirodzene aj presný. Tieto postuláty platia zvlášť pri publikácii takého charakteru, aký má posudzovaný inventár bratislavských písomností. A tak autori vyhovelí teda spomenutým požiadavkám, keď ku svojmu dielu pripojili takmer 50 stranový osobný, miestny a vecný index. Pokladáme však za potrebné konštatovať, že tento index sa mal urobiť spoľahlivejšie a presnejšie. Pripomíname, že napr. všetky mená z registu č. 4138 (Katarína, manželka Dominikova — Anna, manželka Michala Zamtha, ďalej Mračko a kastelán z Čachtíc) v indexe chýbajú a list je uvedený jedine pod heslom Čachtice. Podobne

v indexe chýba napr. Kunradstein (reg. č. 1654), farár Martin Wasserman (reg. č. 4140), Hučko (reg. č. 4187) atď. Naproti tomu pri mene Gunbachyn Koloman nás index odkazuje na regist č. 4160, v ktorom sa o našom Kolomanovi vôbec nehovorí (správne je reg. č. 4140). Podobné nedopatrenia majú za následok, že v indexe vynechaná písomnosť v takom rozsiahlom i bohatom materiáli sa stráca a bádateľ pri uspokojovaní svojich konkrétnych požiadaviek je nútený prelistovať väčšiu časť publikácie. Spomenuté nedostatky pôsobia dojemom, že index bol robený narychlo a možno to azda pripísať krátkosti termínu, ktorý tlačiarne (na úkor vecí) poskytujú pre práce podobného druhu.

Na záver by sme radi konštatovali, že napriek uvedeným nedostatkom inventár splnil svoje poslanie. Do konca 15. storočia nás bohato informuje nielen o živote Bratislavy a jej širokého okolia, ale početné doklady napr. o husitskom hnutí a o hospodárskych stykoch nášho hlavného mesta so susednými krajinami atď. pomáhajú riešiť aj problémy európskeho významu. Inventárom bratislavských písomností slovenské archívnictvo vykročilo na novú cestu, na cestu sprístupňovania bohatých fondov našich archívov pre najširšiu bádateľskú obec. Kolektív vydavateľov tu nekráča po vychodenom chodníku. Je preto prirodzené, že sa boril nielen s ťažkosťami prvých krokov, ale niektoré nedostatky (ako o tom bola už reč) ležia aj mimo jeho pracovného okruhu a možností. Naše kritické pripomienky k tejto zásluhnej publikácii nemajú za cieľ zotrieť jej veľké klady. Ba práve naopak. Želáme si, aby sa jej nedostatky a najmä klady stali podnetom, povzbudením i oporou pre ďalšie slovenské archívy, ktorých povinnosťou je oboznamovať nás s bohatstvom písomných prameňov k minulosti našej vlasti.

A. Húščava

ISTVÁN HAJNAL, *L'ENSEIGNEMENT DE L'ÉCRITURE AUX UNIVERSITÉS MÉDIÉVALES*. Academia scientiarum Hungarica, Budapestini 1954. Ss. 187.

Práca Štefana Hajnala, profesora budapeštianskej univerzity, o vyučovaní písma na stredovekých univerzitách je jeho poslednou prácou¹ venovanou problematike porovnávacej paleografie a diplomatiky, štúdiu ktorých venoval menovaný veľkú časť svojho celoživotného úsilia. Zatiaľ čo jeho práce o kancelárii Bela IV.² je tematicky príspevkom k objasneniu vývoja uhorskej diplomatiky, ďalšie jeho dielo je osnované širšie a čerpá závery zo znalosti porovnávacieho európskeho materiálu.³ Týmto problémom sú venované aj jeho ďalšie práce.⁴

Recenzované dielo sa skladá zo štyroch kapitol. V prvej autor dokazuje, že stredoveké univerzity boli školami, na ktorých sa vyučovali aj základy vzdelania, do čoho treba počítať aj vyučovanie písma. Spôsob, akým sa to dialo, vysvetľuje v druhej kapitole. Bola to prevažne metóda „legere ad pennam modo pronunciandi“, t. j. prednášanie diktovaním, čo nebolo len prednášanie textu, ale aj metóda vyučovania písma. V tretej kapitole sa autor zaoberá vyučovaním štýlu (skladby)

¹ Štefan Hajnal 16. 6. 1956 zomrel.

² *Die Kanzlei König Belas IV. von Ungarn*, Ungarische Rundschau, Budapest 1916.

³ *Írástörténet az írásbéliség megújulása korából*, Budapest 1921.

⁴ *Le rôle sociale de l'écriture et l'évolution européenne*, Revue d'Institut de Sociologie Solvay, Bruxelles 1934, č. 1—2. *Vergleichende Schriftproben zur Entwicklung und Verbreitung der Schrift im 12.—13. Jahrhundert*, Budapest 1943. *Universities and the development of writing in the XIIth and XIIIth centuries*, Scriptorium, Bruxelles 1952, 177—195.

listín, pričom konštatuje, že doteraz sa nepodarilo dokázať takú jednotnú formu určitej kancelárie, že by bolo možné hovoriť o kancelárskom vyučovaní. V každej kancelárii sa vyskytuje viac typov písma a štýlu a tie isté typy sa vyskytujú aj v iných kanceláriách, čo poukazuje na rovnorodosť paleografického vývoja v Európe. Rôzne pri jednotlivých kanceláriách sú len variácie zásoby foriem.

Posledná, najobsažnejšia kapitola hovorí o vplyve školského vzdelania na jednotu európskej diplomatickej praxe a celá kapitola je vlastne aplikácia vývodov prvých troch kapitol na vytvorenie predstavy o priebehu a konkrétnom vývoji diplomatickej praxe konca 12. a 13. storočia. Podľa Hajnala možno základnú totožnosť vývoja písma v rozličných krajinách Európy vysvetliť tým, že v 12. a 13. storočí sa písanie a zostavovanie listín vyučovalo vo veľkých školských centrách Európy, na univerzitách, ktoré sa práve v tejto dobe utvárali. Nie je ťažká úloha zistiť, že francúzske a uhorské písma z toho istého obdobia sú si veľmi podobné; podobnosť medzi písmom je často taká, že by sa bolo možné nazdávať, že boli písané tou istou rukou. Bolo by však chybou považovať za vzor uhorskej listiny francúzsku kráľovskú kanceláriu, ako sa to robilo doteraz. Uhorská i európska diplomatická prax čerpala z tejže veľkej školy a nie z jednotlivých kancelárií, z ktorých najmä francúzska mala mnoho vlastných tradičných foriem. V 13. storočí predstavovali formuly uhorskej kráľovskej listiny odlišný typ od listín francúzskych kráľov, typ, ktorý mal vo francúzskej kancelárii len podradnú úlohu. Celkove z hľadiska výzoru písma listín a ich štýlu sa uhorská listina najviac podobá listinám susednej krajiny, Rakúska. Čím viac sa ide na západ, tým sú listiny odlišnejšie: chápané všeobecne, francúzska listina sa najviac líši od uhorskej. V rámci európskej uniformity písma možno vidieť v určitej epoche veľkú variabilitu v praxi tej istej kancelárie. Je zaujímavé pozorovať, že často aj v malej kancelárii možno vidieť striedavo prvotriedne moderné písma a archaické písma s nádychom jasne provinčným. Treba zdôrazniť, že ani písmo ani štýl neukazujú na „štandardný“ vplyv jednej školy ani v lone tej istej kancelárie.

Jednotnosť vývoja vonkajších znakov listín v krajinách na sever od Álp nemožno vysvetliť ani vplyvom pápežskej, ani cisárskej kancelárie. Už H. Bresslau dobre rozpoznal iniciatívu francúzskej praxe, no bez toho, že by v tom videl vplyv školy. Všetko nasvedčuje tomu, že teóriu rozličných typov listiny vyučovali na škole, ktorá vytvárala systém na základe zvyklostí veľkých kancelárií. Touto školou bola pre európsky kontinent od konca 12. stor. parížska univerzita. Učebné kurzy, na ktorých sa vyučovali nové formy, boli určené pre všetkých, ktorí chceli byť pisármi. Vrátiac sa do svojich krajín, priklonili sa žiaci z Paríža tiež k týmto formám a nezabudli ich vteliť aj do svojho vyučovania. Pri pápežskej kancelárii nemožno ani najmenej poukazovať na črtu školského vyučovania, no je nesporné, že bola skutočne medzinárodná, lebo v nej boli zastúpení príslušníci všetkých národností. Pre všeobecný vývoj používania písma je dôležité vytvorenie formy písomnosti opatrenej salutačnou formulou. Pri listine tohto druhu na rozdiel od ustrnutých foriem slávnostných listín ide o uplatnenie čiste zdeľovacieho charakteru písma. Listina prestáva byť slávnostným dokumentom a stáva sa bežne používaným právnyim prostriedkom.

Uhorské písmo zachováva omnoho viac svoj školský ráz ako písmo francúzske. Uhorské typy písma sú uniformovanejšie a čo najmä prekvapí pozorovateľa, je nedostatok akejkoľvek osobnej iniciatívy pri zachádzaní s perom. Pisármi listín boli klerici s univerzitným vzdelaním. No v 13. storočí ich už nesmieme považovať za exponentov cirkvi, ale skôr za predstaviteľov úradníckeho správneho aparátu a

im udeľované cirkevné obročia boli len prostriedkom na dosiahnutie ich osobne samostatnejšieho postavenia. Na konci 12. stor. a začiatkom 13. stor. sa uhorská diplomatická prax ustalovala. Prudký vývoj uhorskej listiny podľa západných vzorov nemožno zvádzať na vnútorné potreby. Zhodu v písme i v diktáte pri vzdialených geografických celkoch možno vysvetliť iba hypoteticky ako výsledok vyučovania skladania listín na ústrednej škole. Podľa Hajnala aj vznik písomnosti (formálne vyhotovenie) na nemeckom území bol pod vplyvom francúzskej školy.

Skoro súčasné všeobecné rozšírenie odpisovania (overovania) listín v Európe (konfirmácie, transumpty, vidimusy) možno tiež vysvetliť jedine vplyvom jednotného školského vyučovania, ktoré iste vplývalo aj na všeobecné uznanie platnosti listiny ako bežného právneho dokazovacieho prostriedku, o čom môžeme v Uhorsku hovoriť až od 13. storočia.

Pre svoje vývody si Hajnal nenárokuje viac, len aby sa chápali ako pomocné hypotézy pre ďalšie výskumy, ktorých úlohou by malo byť hlbšie preštudovať a spresniť dosah a rozsah vzájomných vplyvov rozličných kancelárií, ako aj obrysy vyučovania písma a štýlu listín v lone medzinárodného strediska. Celkove je táto Hajnalova práca veľkým prínosom z odboru porovnávacej paleografie a diplomatiky a prináša výborné postrehy v mnohých momentoch európskeho diplomatického vývoja, doložené prebádaním rozsiahleho materiálu uhorského, rakúskeho, českého, nemeckého, francúzskeho, belgického a švédskeho. Aj keď azda trochu priveľmi podceňuje význam vplyvu pápežskej kancelárie na európsku diplomatickú prax na sever od Álp a ani okrajovo sa nedotýka zvyklostí diplomatickej praxe a jej zdrojov v období pred koncom 12. storočia, možno jej vyjadrenia považovať za viac ako púhe hypotézy. Mnohé z nich sa nepochybne aj po hlbšom prebádaní stanú platnými tézami pre vybudovanie dokonalého obrazu o vývoji a prudkom rozvoji európskej diplomatickej praxe na sever od Álp koncom 12. stor. a v 13. storočí.

R. Marsina

BÓNIS GYÖRGY, ISTVÁN KIRÁLY. Vydalo Vydavateľstvo Művelt nép, Budapešť 1956, strán 171 + 9 fotogr. obrazov.

Obdobie raného feudalizmu na Slovensku je v jeho 2. etape (10.—12. storočia) úzko zviazané s dejinami uhorského štátu. Preto pri riešení takých závažných otázok, ako sú začiatky feudalizmu a formovanie prvých štátnych útvarov v strednej Európe, nemožno obísť tiež výsledky maďarskej historiografie. V maďarskej marxistickej historiografii sa obdobím raného feudalizmu v dejinách maďarského ľudu zaoberal nedávno Erik Molnár (*A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig I*, Budapešť 1949, 96—192), ktorý toto obdobie označil „prefeudalizmom“. Hoci na prácu E. Molnára (najmä na 2. zväzok) reagovali viacerí kritici drobnými príspevkami, k monografickému spracovaniu počiatkov feudalizmu a formovania uhorského štátu pristúpil len v poslednom čase maďarský právny historik, profesor debrecínskej univerzity Juraj Bónis.

Práca J. Bónisa má síce biografický titul *István király (kráľ Štefan)*, ale v podstate obsahuje syntetický pohľad na vznik uhorského štátu. Práca má vedecko-populárny charakter a zhrňa výsledky staršej i marxistickej historiografie.

V prvej kapitole sa autor zaoberá krízou pastierskej spoločnosti maďarského kmeňového sväzu (str. 7—22). Venuje pozornosť aj náčelníckemu rodu Arpádovcov, z ktorého pochádzal aj významný člen rodu kráľ Štefan I. (str. 23—28). Po tejto kapitole načrtáva autor počiatky uhorského štátu (str. 39—56) a po nej opisuje

ekonomickú a sociálnu stránku uhorskej spoločnosti (str. 57—79). V špeciálnych kapitolkách (str. 80—139) sa autor zaoberá osobitne otázkou štátnej organizácie, komitátu a cirkvi ako nositeľky feudálnej ideológie. Posledná kapitola s titulom *Kde si, kráľ Štefan?*, je najpôvodnejšou časťou práce, kde autor približuje čitateľovi prístupným spôsobom i názory na osobnosť kráľa Štefana počnúc stredovekými kronikármi až po prítomnosť (str. 140—156). Potom nasleduje obširny zoznam prameňov a literatúry, rozdelený podľa jednotlivých kapitol.

Hodnota práce J. Bónisa je predovšetkým v tom, že maďarskému publiku sa dostáva do rúk prvý marxistický pokus o hodnotenie osobnosti kráľa Štefana I. a pomerne objektívny pohľad na formovanie uhorského štátu. Aj keď autor sleduje pramene k počiatkom slovanských štátov a všima si súčasnú sovietskú i českú historiografiu, nachodia sa v jeho práci sporné otázky i chybné výklady, ktoré skôr možno pripísať na vrub maďarskej slavistiky a historiografie.

Medzi sporné otázky patrí v prvom rade vplyv veľkomoravských oblastí na feudalizáciu maďarského kmeňového sväzu, ktorá doteraz nebola v maďarskej historiografii docenená, a naopak, zdôrazňuje sa význam slovanského osídlenia v Zadunajsku a „štátnosť“ Pribinovo a Koceľovho kniežatstva, ktoré zaniklo pred príchodom maďarského kmeňového sväzu do Zadunajska. Neberie sa do úvahy známy fakt, že zadunajská oblasť koncom 9. storočia bola obsadená práve veľkomoravskými vojskami, pričom nemožno obchádzať ani skutočnosť, že Pribina pochádzal z Nitry a Koceľ bol v úzkom politickom vzťahu s Rastislavom a panónskomoravským metropolitom Metodom. Slovom, veľkomoravská tradícia pri formovaní uhorského štátu a feudalizácii maďarských kmeňov nehrali bezvýznamnú úlohu.

V tomto vzťahu treba upozorniť na to, že autor (na str. 88 hovorí, že niet nijakých zpráw o štátnej organizácii veľkomoravskej, hoci cituje také pramene, ako sú panónske *Životy Konštantína a Metoda* i perzský geograf Ibn Rosteh, ktoré obsahujú skromné údaje o hradskej správe a španoch, a i. Autor bez príčiny opakuje staré tvrdenia, že Metod bol iba formálne arcibiskupom panónskym (str. 86), hoci je známy jeho vzťah ku Koceľovi i vzťah Metoda k chorvátskemu kniežatu Mitimírovi a čo viac, pápežská kúria svoju politiku na strednom Dunaji z 9. stor. dôsledne zopakovala okolo roku 1000, keď sa utváralo ostrihomské arcibiskupstvo a uhorská cirkevná provincia.

Autor sa v otázke štátnej a sociálnej terminológie pridŕža posledných tvrdení Št. Kniezsú, s ktorými nemožno súhlasiť. Napr. názov župan v slovenčine je novotvar prevzatý od južných Slovanov a pôvodný názov bol špan, ktorý do starej maďarčiny prešiel ako ispán (podobne zbég dalo staromaďarsky izbég), a to sa týka aj ďalších iných označení slovenského pôvodu, ako kráľ, naddvorný, dvorský, hradský špan, medza vo význame obvod a i., bez ohľadu na to, či ide o prevzatie alebo preklady. Autor na str. 107 bezdôvodne pokladá obyvateľstvo na ľavom brehu Tisy (Bukové Hory, Matra) za bulharsko-slovanské. Nespolahlivý je aj údaj o baníkoch kniežata Břetislava (str. 91). Autor sa mal viac zamyslieť nad poľnohospodárskymi staromaďarskými termínmi, medzi ktorými chýbajú najmä označenia poľnohospodárskych nástrojov, a to je pre rozšírenie poľnohospodárstva rozhodujúci činiteľ, totiž význam poľnohospodárstva u maďarských kmeňov autor precenil (str. 8, 59).

Pri riešení ekonomickej a sociálnej otázky uhorskej spoločnosti sa autor opiera najmä o právne pamiatky, pričom nepostihol ten fakt, že tieto pamiatky veľmi stierajú viac národnostný ráz ranofeudálneho uhorského štátu, a ďalej, že ako nariadenia nerecipujú, ale anticipujú vývin (str. 60). Kvôli otázke počiatkov feudalizmu

na Slovensku si mohol autor všimnúť aj Historický časopis SAV (1954—1956), kde sa miestami polemizuje s článkami z Českého lidu, o ktoré sa autor práve opieral.

Celkove je však práca J. Bónisa cenným prínosom jednak preto, že širokému maďarskému publiku autor dost kriticky a smelo nastoľuje nový pohľad na osobnosť kráľa Štefana a jeho dobu a jednak preto, že vedeckým pracovníkom naznačuje zložitú problematiku ranofeudálneho obdobia v Uhorsku, kde je podľa nás jednou zo základných otázok priebeh asimilácie slovanského živlu v Zadunajsku v Ponitří maďarským v 10.—14. storočí a význam tohto procesu pre formovanie maďarskej feudálnej národnosti.

P. Ratkoš

JÁN STANISLAV, *Z DEJÍN RUSKO-SLOVENSKÝCH KULTÚRNYCH STYKOV V ČASOCH JÁNA HOLLEHO A LUDOVITA ŠTÚRA*. Vydavateľstvo SAV, 1957. 132 strán, 15 obr. príloh.

Práca, ktorou chce autor zaplniť medzeru v našej literatúre o slovensko-ruských vzťahoch v prvej polovici 19. stor., má dosť nezvyklú štruktúru. Jej podstatnú časť (str. 55—130) tvoria *Dokumenty*, medzi ktoré autor zaradil: 5 listov, ktoré si medzi sebou vymenili bratislavský Ústav československý a Ruská akadémia vied (4 z nich uverejnil už predtým Vl. Francev), listy I. I. Sreznevského matke z jeho cesty po Slovensku (vyšli knižne roku 1895 v Petrohrade; časť z nich uverejnil J. Škultéty v SP 1894), 2 Sreznevského listy V. Hankovi (uverejnil už Vl. Francev), 9 listov L. Štúra I. I. Sreznevskému (u nás uverejnil už R. Brtáň a najnovšie J. Ambruš), Štúrov list M. P. Pogodinovi (uverejnil po rusky N. Popov, u nás v SP 1882 a najnovšie J. Ambruš), Boďanského list štúrovcom a list štúrovcov O. M. Boďanskému (uverejnila H. Turcerová, neskôr D. Čyževskij), Boďanského list Štúrovi (uverejnený v ČČM 1834), zápisy z rokovaní Ruskej akadémie vied o Kollárovej rozprave *O literárnej vzájomnosti* a Sreznevského posudok o tomto diele (uverejnil už Vl. Francev), 4 listy Boďanského M. P. Pogodinovi o J. Kollárovi a utlačaní Slovákov, 2 Kollárove listy Pogodinovi a

2 listy tomu istému adresátovi od F. Kollárovej (uverejnil po rusky N. Popov) a krátký zápis o uvítaní O. M. Boďanského medzi slovenskými študentami v Bratislave. Všetky listy z ruštiny autor prekladá do slovenčiny a iba v jednom prípade — pri liste O. M. Boďanského bratislavským študentom — uverejňuje paralelne aj ruský originál.

Rozsahove menšia je úvodná časť práce *Prehľad slavistických vzťahov medzi Slovákmí a Rusmi* (str. 11—52). Tu po stručnom úvode, v ktorom sa autor snaží ukázať podstatu slovanskej vzájomnosti v prvej polovici 19. stor. a jej „kladnú, pokrokovú i negatívnu, reakčnú tvár“, nasleduje mozaika drobných biografických portrétov jednotlivých ruských slavistov (Koeppen, Pogodin, Boďanskij, Preis, Sreznevskij, Grigorovič) s faktografickými údajmi o ich stykoch so slovenskými a českými literátmi a ich cestách po Čechách a Slovensku. Tieto portréty uzatvára kapitola *Spisovná slovenčina a Rusi*. Od predchádzajúcich dosť osihotene stoja kapitoly o šafárikovcoch o N. V. Gogoľovi, o záujme P. J. Šafárika a A. S. Puškina a Puškina o slovenskú ľudovú pieseň.

Tretiu časť práce tvoria fotografické snímky niektorých dokumentov, uverejnených v tejto práci.

Autorom práce je jazykovedec. Z toho azda vyplýva aj celkový zorný uhol, spod ktorého sa díva na problematiku svojej témy, jej trochu úzke lingvistiké pojmá. No sotva tým možno ospra-

vedníť vážne nepresnosti a nedostatky pri výklade hospodárskych a spoločenských javov v prvej polovici 19. stor. Najviac je nimi poznačený úvod. Autor sa v ňom ani nepokúsil o hlbšiu analýzu samej myšlienky slovanskej vzájomnosti a slovanskej spolupráce a jej konkrétnych prejavov v tridsiatych—štyridsiatych rokoch 19. stor., do ktorého obdobia spadajú aj ním skúmané styky Slovákov s ruskými slavistami, ktoré boli jedným z prejavov tejto vzájomnosti. Obmedzil sa na všeobecne známe konštatovanie o rozklade feudalizmu a rozvoji kapitalizmu, o dvojitom národnostnom útlaku Slovákov, o formovaní buržoázných národov (autor sa pritom odvoláva na náhodný článok V. M. Žimurského) a pod. Táto časť práce pre svoju nedomyslenosť, nesúvislosť a nemetodickosť výkladu i pre nesprávne formulácie („vládnúce kruhy odumierajúceho uhorského feudalizmu a útočného kapitalizmu“, „revolučné reformy v Rusku roku 1861“, protirečenie medzi holoslovným tvrdením, že „od ruského národa a nie ruského cára sa čaká pomoc v borbe za oslobodenie spod cudzej nadvlády“ a odkazom na typické cáristické ilúzie roľníckych povstalcov roku 1831 a i.) máločo povie čitateľovi. Vážnym nedostatkom práce je aj to, že autor, hovoriac o jednotlivých ruských slavistoch a cestovateľoch, necharakterizuje ich konkrétne podľa ich filozofických, spoločenských a politických náhľadov, význam a potrebu čoho netreba vari zdôrazňovať. V úvode síce hovorí, že „Pogodin a jeho priatelia (?) sa hlásili k slavianofilstvu a slúžili tým v širšom zmysle cárskej reakcii“, zatiaľ čo Sreznevskij sa k slavianofilom nehlásil, lebo ako „ctiteľ revolučných demokratov Černyševského a Dobroľubova videl jasne jeho (t. j. slavianofilstva) reakčnú tvár, a preto ho ostro kritizoval“. Pogodin a Ševyrjov (redaktor Moskvianina) však *slavianofilami v skutočnosti vôbec neboli* a slúžili cár-

skej reakcii nie v širšom zmysle, ale v celkom úzkom a priamom zmysle ako významní ideológovia reakčnej uvarovskej teórie oficiálnej národovosti. Pokiaľ ide o Sreznevského, pozorného čitateľa iste bude zaujímať, akým dôsledným čitateľom Černyševského a Dobroľubova bol, či a v čom stál na ich filozofických a politických pozíciách a v čom bol od nich na míle vzdialený. Z ostatných vecných chýb a nepresností treba ešte spomenúť aspoň to, že autorom dielka *Schreiben des Grafen Carl Zay, General-Inspector der Evangelischen Kirchen und Schulen Augsburgischen Confession in Ungarn, an die Professoren zu Leutschau* (Leipzig 1841) nebol K. Zay, ako sa to tvrdí na str. 29, 128—129, ale Ján Chalupka, a že išlo o jednu z obrán Slovákov proti maďarizácii, ako to ostatne logicky vyplýva aj z textu uvedených listov Boďanského Pogodinovi.

Pri celkovej veľmi diskutabilnej vedeckej úrovni, vyplývajúcej najmä z neujasnenosti cieľa a nesprávneho metodologického (i čiste vecného) prístupu k téme a postupu pri jej spracovaní Stanislavovu prácu možno považovať za prínos pre výskum slovensko-ruských stykov v prvej polovici 19. stor. v tom, že zhŕňa početné faktické údaje o tejto otázke, roztrúsené v staršej, dnes často ťažko prístupnej literatúre. Tým môže byť užitočná pre zbežnú orientáciu predovšetkým menej informovaných čitateľov.

V. Matula

KAREL HAVLÍČEK BOROVSKEJ. POLITIK A NOVINÁŘ. (Výbor z díla). Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1956. Strán 557.

Novinářsky studijní ústav v Prahe pripravil k 100. výročiu smrti významného českého politika a jedného z najväčších českých novinárov obsiahly výbor z jeho novinárskeho diela. Splnil

tým čestný záväzok a sprístupnil, aj keď nie celú, tak aspoň najpodstatnejšiu časť Havlíčkových publicistických článkov, v ktorých sa odráža veľmi výrazne politické zmýšľanie i konanie ich autora, a to ako v období pred marcovými revolučnými udalosťami roku 1848, tak aj po nich, najmä v období bachovského absolutizmu, ktorého bol Havlíček nezmieriteľným nepriateľom. V nejednom ohľade Havlíček vykonával v českom národe ako novinár poslanie, aké na Slovensku plnil Ľudovít Štúr, a aj ľudské osudy oboch majú mnoho spoločných, tragicky poznačených črt. Havlíčkovo novinárske a politické pôsobenie bolo azda prenikavejšie a pôsobivejšie v čase, keď sa rozvíjalo v českej národnej spoločnosti, ktorej zloženie i uvedomelosť boli vyspelejšie ako v slovenskej národnej spoločnosti, ktorá v tom čase iba začínala prejavovať svoju existenciu, túžby a nádeje. Výber z Havlíčkovho novinárskeho diela prináša v prvej časti niektoré jeho články z Pražských novín, ktorých bol na odporúčanie Fr. Palackého redaktorom. Z nich napr. *Prihlas k čtenářům* obsahuje charakteristické vyznanie Havlíčkovo o poslaní novinára a verejného pracovníka, ktoré by si mohli a mali osvojiť i dnešní novinárski a verejní pracovníci, že totiž „každý jednotlivec na tom mieste, kde stojí, k dobrému sa má usilovať, čím zaiste by sa aj celá krajina nemínula šťastia“. Ak Havlíček nemohol v Pražských novinách ešte plne rozvinúť svoj publicistický talent najmä pre šarapatenie metternichovskej cenzúry, ako aj preto, že tieto noviny boli úradnými novinami, úplne iné možnosti novinárskej práce sa mu dostali po marcových udalostiach roku 1848. Havlíček opúšťa Pražské noviny a začína vydávať vlastné Národné noviny, ktoré sa stali potom tribúnou mladej českej buržoázie uskutočňujúcej v zmenených politických pomeroch rad akcií najrozličnejšieho charakteru a dosahu.

Havlíčkovu Národné noviny bol politický časopis rozsahom i obsahom na svoju dobu význačný a jeho vplyv na rozvoj národného života bol nemalý. Istú újmu trpeli tým, že Havlíček ako poslanec sa im nemohol plne venovať a jeho redaktori nie vždy konali v jeho intenciách, a to najmä vtedy, keď sa politická situácia zmenila smerom k nastoleniu nového absolutizmu. Jednako sa Havlíček prejavoval vo svojich článkoch vždy ako bojovný, kritický, rozhladený, burcujući a verejnú mienku mobilizujúci novinár, ktorý nebojácne zaujímal stanovisko k časovým otázkam a problémom, nech už národa českého priamo sa týkajúcich, či iných otázok významu rakúskeho a európskeho. Havlíčkova novinárska činnosť v Národných novinách napokon ohrozila ich vydávanie. Havlíček predišiel ich vládny zákaz a sám zastavil začiatkom roku 1850 vydávanie Národných novín. Miesto nich začal v Kutnej Hore vydávať časopis Slovan, ktorý nemal charakter denného časopisu, ale v ktorom Havlíček ešte ostrejšie ako v Národných novinách bil do stále mocnejšie sa rozvíjajúceho bachovského absolutizmu, takže bol aj niekoľkokrát žalovaný. V Slovane sa niekoľkokrát postavil aj proti Janovi Kollárovi a viedenským novinárom, ktorí slúžili novému režimu v Rakúsku. Napokon Havlíček, keď dostal úradnú výstrahu, že mu vydávanie Slovana zastavia, sám sa rozhodol ešte pred úradným zákrokom svoje noviny zastaviť.

Obširny úvod k vydaniu výboru Havlíčkových novinárskych článkov napísal Vladimír Klimeš, ktorý sa dotkol hlavných znakov Havlíčkovej novinárskej činnosti a celkove správne a výstižne ich charakterizoval. No mal venovať pozornosť aj tej stránke Havlíčkových Národných novín a Slovana, ktoré sa týkajú vzťahov česko-slovenských. V tomto smere totiž nebola Havlíčkova činnosť doteraz dostatočne zvážená a zhodnotená, hoci pre Slovákov sa Havlíčko-

ve Národné noviny stali po zániku Štúrových Slovenských národných novín v júni 1848 vlastne jedinou tribúnou, z ktorej neraz a často závažne prehovorili slovenskí národní dejatelia z okruhu L. Štúra. Havlíčkove Národné noviny sústavne sledovali buď priamo, alebo prostredníctvom svojich slovenských dopisovateľov udalosti v Uhorsku a najmä na Slovensku. Podobne venoval Havlíček pozornosť slovenským veciam aj vo svojom Slovane. Táto stránka Havlíčkových novín nemala teda ostať nepovšimnutá v Klimešovom úvodnom príspevku, ktorý mal aj pri tejto príležitosti poukázať na úzky spájajúci súvis medzi českým a slovenským národným hnutím v rokoch, keď vychádzali tieto noviny, ktoré do istej miery nahradzovali časopiseckú tribúnu pre Slovákov v dôsledku politických udalostí v polovici roku 1848, ochudobnených o politické noviny. Vydanie Havlíčkových novinárskych článkov je pripomienkou, že Havlíčkovej novinárskej osobnosti bude treba venovať dôkladnú pozornosť, podobne aj jeho novinám. Pre nás na Slovensku, keď sme k Štúrovmu jubileu zásluhou Novinárskeho študijného ústavu vydali faksimilované vydanie Štúrových Slovenských národných novín s ich prílohou Orlom tatranským, stojí tiež naliehavá úloha v celej šírke a obsažnosti a v súvislostiach stredoeurópskych, ale aj vzhľadom na vlastnú problematiku dejín slovenského novinárstva spracovať problematiku prvých slovenských politických novín.

F. B.

JIRÍ RADIMSKÝ, MILADA WURMOVÁ, *PETICE MORAVSKÉHO LIDU K SNĚMU Z ROKU 1848*. Vydala Archivní správa ministerstva vnitra, Praha 1955.

Po edícii F. Roubika *Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848* vydal J. Radimský a M.

Wurmová podobnú edíciu petícií z Moravy adresovaných moravskému snemu z roku 1848, uložených zväčša vo fonde moravského snemu v Štátnom archíve v Brne. Táto edícia sa líši od predošlej tým, že sú do nej pojaté žiadosti moravského obyvateľstva z miest i dedín, zatiaľ čo predošlá edícia z Čiech obsahovala petície podané iba vidieckym ľuďom.

Moravský snem, ktorý zasadal od 31. 5. 1848 do 24. 1. 1849, pre značný počet poslancov z vidieka, nazýva sa aj „sedliackym snemom“. Z vydaných petícií vidieť, že široké vrstvy moravského obyvateľstva sa naň s dôverou obracali so svojimi žiadosťami, ktoré sú dnes ako pramenný materiál dokladom nespočetných tiarch rôznych sociálnych vrstiev moravského obyvateľstva, avšak i neskresleným dokladom jeho túžob a nálad v revolučnom roku 1848.

Hlavným predmetom petícií sú požiadavky hospodárskeho rázu. Ich najväčšiu časť tvoria kolektívne žiadosti dedín. V nich sa vypukle zračia farchy tlačiace moravské dediny na sklonku éry feudalizmu: urbárska robota a rôzne naturálne i finančné dávky odvádzané vrchnosti zemepanskej, štátne dane, neprávosti konané zo strany zemepánov poddaným i celým obciam (odnímanie pozemkov, obecných pašienkov, lesov a pod.). Petície moravských želiarov sú plastickým obrazom veľkej biedy tejto sociálne najslabšej vrstvy vidieckeho obyvateľstva, vykorisťovaného z dvoch strán: od zemepánov i od sedliakov. Sú dokladom vzrastajúcich rozporov medzi jednotlivými sociálnymi vrstvami vidieckeho obyvateľstva. Časť petícií pochádza od obyvateľov miest a mestských magistrátov. V nich sa mešťania dožadujú ochrany remeselnej a domáckej výroby proti továrenskej konkurencii, zrušenia ochranného vzťahu k feudálnym vrchnostiam, reformy mestského zriadenia a rôznych úľav hospodárskeho rázu.

Po jazykovej stránke sú petície z miest zväčša nemecké, z vidieka zase české. České petície vydavateľa upravili po pravopisnej stránke a prispôbili dnešnému úzu s ponechaním všetkých lexikálnych a tvaroslovných zvláštností. K nemeckým petíciám sú priložené stručné záhlavné registry v českom jazyku.

Edícia moravských petícií obsahuje nepostrádateľné pramene pre poznanie revolučného roku 1848 v celom rozsahu, pretože uverejnené žiadosti zachycujú pravdivejšie ako úradné zprávy a relácie skutočné nálady a vôľu širokých vrstiev moravského ľudu. V úvode k edícii žiadostí je v skratke načrtnutá hospodárska a sociálna štruktúra Moravy roku 1848.

Miestny a tematický register na konci diela umožňujú orientáciu po lokálnom a obsahovom zaradení jednotlivých petícií. Dielo dopĺňa 8 fotografických ukážok z uverejnených žiadostí.

Fr. Sedlák

ARCHIV PRAŽSKÉ METROPOLITNÍ KAPITULY. I. Katalog listin a listů z doby předhusitské (—1419). Zpracovali Jaroslav Eršil a Jiří Pražák. Vyдала Archivní správa Ministerstva vnitra, Praha 1956. Ss. 388 + 16 ss. obrazových příloh.

Archív pražskej metropolitnej kapituly vo svojej predhusitskej časti obsahujúcej 782 listín¹ patrí k najväčším českým cirkevným archívom. Už i samo dominantné postavenie pražského arcibiskupstva (biskupstva) v českom štáte svedčí o jeho veľkom význame pre české dejiny. Archív sa vo svojom dnešnom zložení skladá z niekoľkých provenienčne samostatných archívnych celkov, lebo

okrem vlastného archívu pražskej metropolitnej kapituly patria dnes k nemu aj písomnosti ďalších duchovných inštitúcií, sborov a obročí pražského kostola. Spomedzi týchto najvýznamnejšiu skupinu tvoria písomnosti niekedy iste samostatného archívu pražského biskupstva (arcibiskupstva),² ku ktorým azda možno priradiť aj písomnosti týkajúce sa pražskej univerzity. Súčasťou archívu pražskej metropolitnej kapituly sú aj písomnosti kapituly sv. Apolinára na Novom meste pražskom, ktoré sa sem dostali ako celok buď po rozptýlení kapituly v 15. stor., alebo po jej privtelení k pražskej kapitule v 16. storočí. Písomnosti iných pražských kostolov, ako napr. sv. Klimenta na Poříčí, dostali sa sem asi tým spôsobom, že pôvodne boli uložené ako depozit v metropolitnom kapitulnom archíve a potom tu trvale zostali. Len zdanlivo cudzorodú časť archívu tvoria listiny a listy určené iným príjemcom preto, lebo sa vlastne týkajú majetkov, ktoré neskôr prešli do vlastníctva pražskej kapituly a podľa vtedajšieho úzu boli odovzdané novému nadobúdateľovi. Celkom cudzorodú časť pražského kapitulného archívu tvoria zbierky listín a listov, ktoré sa získali oddelením z väzieb rukopisov archívu (a knižnice) v druhej polovici 19. a v 20. storočia.

Archív pražskej metropolitnej kapituly bol pôvodne uložený v zákrstí chrámu sv. Víta v Prahe³ a už v 14. storočí sa v ňom robili určité usporadovacie práce.

² V predhusitskej dobe existoval asi samostatný biskupský (arcibiskupský) archív, no je isté, že už v druhej polovici 15. storočia boli aspoň niektoré listiny uložené spolu s kapitulným archívom, v ktorom potom aj zostali. Nový samostatný archív pražského arcibiskupstva vzniká až v súvislosti s obnovením pražského arcibiskupstva v druhej polovici 16. storočia.

³ V staršej dobe bol tu uložený aj Český korunný archív, ktorého niekoľko listín je dodnes v kapitulnom archíve.

¹ Katalóg prináša 921 registrových záznamov, medzi ktoré však patria aj registry listín známych len z neskorších potvrdení a odpisov.

o čom svedčia dorzálne poznámky na mnohých listinách. Niekedy okolo roku 1363 bol zostavený kópia. K druhému dokazateľnému usporiadaniu listín došlo v druhej polovici 15. storočia, keď bol zostavený inventár. Donedávna boli stredoveké listiny a listy pražskej metropolitnej kapituly v usporiadaní Ant. Frinda, ktoré urobil v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. Po prevzatí archívu Štátnym ústredným archívom v Prahe bola znova usporiadaná jeho najstaršia časť v rokoch 1953—1955⁴ a paralelne s touto prácou sa pripravoval katalóg.⁵

Regesty katalógu sú zoradené do jednotného chronologického sledu obsahujúceho registry všetkých listín, t. j. i tých, ktoré sú známe len z neskorších odpisov i „spurií“ (listín pochybných alebo falošných). Regesty listín datovaných približne sú zaradené k počiatocnému dátumu. Katalogizačný záznam obsahuje poradové číslo regestu v katalógu, novú i starú signatúru uloženia,⁶ prevedený dátum vydania a miesto vydania. Regesty výstižne zachycujú obsahy písomností, aj keď sa v nich uvádzajú len dôležité vlastné mená a miestne názvy (v modernej forme). Presnejšia lokalizácia (podľa okresov) je uvedená v registri. Opisné údaje obsahujú poznámku o spôsobe zachovania,⁷ o písacej látke, o reči; o druhu, vlastníckovi, tvare a látke pečate a o spôsobe jej pripevnenia. Pri údajoch o publikácii sa uvádza zväčša len posledná alebo najlepšia publikácia. Dopĺňujúce a vysvetľujúce údaje, ako aj staré (dorzá-

ne) poznamenania sa uvádzajú v textových poznámkach vždy za príslušným registrom.

Historiografická cena vydaného katalógu pre české dejiny je veľká,⁸ aj keď najstaršie registované listiny (do roku 1238), okrem jednej boli kriticky vydané vo Friedrichovom *Diplomatári* a ďalšie (do roku 1346 a z rokov 1355—1360), okrem trinástich, sú známe z doteraz vydaných dielov Emlerových *Regestov*. I vydané zväzky edície *Monumenta Bohemiae Vaticana* rozhojňuje katalóg o ďalších 23 kusov. Až z rokov 1346—1355 a 1360—1419 prináša katalóg látku vcelku nepublikovanú, no práve tieto registry tvoria početne asi dve tretiny katalógu. V plánovanom II. zväzku katalógu majú byť registry listín pražskej metropolitnej kapituly z rokov 1419—1526. Katalóg je opatrený podrobným registrom a doplnený ruským a nemeckým resumé.

Celkove z katalógu vidieť, že jeho pôvodcovia pristupovali k jeho spracovaniu zodpovedne a rozvážne. Prijateľným spôsobom vyriešili všetky problémy a ťažkosti, s ktorými sa stretli. Výstižné registry uspokojivým spôsobom zachycujú obsahovú podstatu listín. Starostlivo sú spracované opisné údaje a odkazy na literatúru. Veľmi dôkladne je spracovaný register, ktorý obsahuje nielen vlastné mená a miestne názvy z registrov, ale všetky vlastné mená a miestne názvy vyskytujúce sa v plnom znení textov listín. Pri takomto podrobnom spracovaní registra mohlo byť osožným doplniť ho i verne prepísaným znením miestnych názvov, najmä tých, ktoré sú podstatne odlišné od dnes používaných.

Vydanie katalógu listín a listov pražskej metropolitnej kapituly možno len vítať, lebo všetky publikácie podobného

⁴ Staré Frindove usporiadanie bolo pritom čiastočne modifikované.

⁵ Myšlienkou vydať katalóg listín pražskej metropolitnej kapituly sa zaoberal už český cirkevný historik Ant. Podlaha, no zomrel skôr, než mohol tento svoj zámer uskutočniť.

⁶ Pri regestoch inzerovaných listín iba tieto údaje odpadajú.

⁷ Pri odpisoch sa uvádza presná alebo približná doba ich vzniku.

⁸ Je zaujímavé, že v priamom vzťahu k Slovensku nie je ani jedna listina (list) katalógu.

druhu podstatne uľahčujú historikom obľahnú heuristickú prácu. Sme presvedčení, že vydaný zväzok katalógu nie je posledný, že sa v ich vydávaní bude pokračovať, a napokon, že aj na Slovensku vzniknú podobné práce, ktoré sú u nás tým potrebnéjšie, že nemáme žiadne orientačné predpráce ani regest-táre, ani kriticky vydávané celkové di-plomatáre.

R. Marsina

Z EDIČNEJ ČINNOSTI ARCHÍVNEJ SPRÁVY MINISTERSTVA VNÚTRA ROKU 1956.

Archívna správa Ministerstva vnútra vydala roku 1956 okrem iných kníh aj ďalšie štyri publikácie sprístupňujúce vo forme sprievodcov po fondoch archívny materiál uložený v Štátnych archívoch v Litoměřiciach a v Jablonci nad Nisou, ďalej v Mestskom archíve v Brne a v Okresnom archíve v Lounoch.

*

Štáne archívy v Litoměřiciach a v Jablonci n. N. sú nové archívne ústavy. Prvý vznikol roku 1948 z depozitáru archívu Ministerstva vnútra v Litoměřiciach, druhý zase roku 1947 z expozitúry archívu Ministerstva vnútra pôvodne so sídlom v Liberci. Poslaním oboch týchto zložiek v prvých rokoch po ich vzniku bolo zachrániť, sústrediť a postupne odborne spracovávať archívny materiál súdov, nižších orgánov štátnej správy, ako aj rôznych zaniknutých inštitúcií a korporácií na území ústeckého a libereckého kraja. Oba z uvedených štátnych archívov sú teda z najmladších archívnych ústavov, ktoré medzi prvými vydávajú sprievodcov po svojich fondoch (*Státní archiv v Litoměřicích — průvodce po archivních fondech*, *Státní archiv v Jablonci Nad Nisou — průvodce po archivních fondech*).

Spracovanie látky a členenie fondov na skupiny je v oboch sprievodcoch rovnaké. Úvodná časť oboch publikácií obsahuje dejiny archívnej starostlivosti na území príslušného kraja od roku 1947, po ktorej nasledujú stručné dejiny kraja a konečne vlastné opisy jednotlivých fondov, rozčlenených podľa príbuznosti na 9 skupín u Litoměříc a na 10 skupín u Jablonca n. N. Opisy fondov sú doplnené stručnými dejinami administratívy, dejinami úradov, inštitúcií a korporácií, ďalej údajmi o príslušnosti obcí k jednotlivým súdnym okresom v 19. stor. a konečne informáciami o archívnych fondoch vzťahujúcich sa na územie kraja a nachádzajúcich sa v iných archívnych ústavoch. Prvú skupinu fondov tvoria spisy úradov politickej správy, t. j. krajských a okresných úradov s materiálom prevažne z 19. storočia. V druhej skupine sú fondy finančnej správy, obsahujúce spisy jednotlivých berných úradov a správ z 19. a 20. storočia. V tejto skupine osobitný fond tvoria elaboráty jozefínskeho katastru z 18. stor. Fondy súdnej správy obsahujú spisy bývalých krajských súdov, štátnych zastupiteľstiev a okresných súdov počnúc rokom 1850. Vo fondoch okresných súdov je aj starší materiál súdnej povahy prevzatý po zrušených patrimoniálnych úradoch príslušných feudálnych panstiev okresnými súdmi roku 1850. V skupine fondov súdnej správy osobitný fond tvoria pozemkové knihy prevzaté súdmi taktiež od patrimoniálnych úradov v rokoch 1849—50. Štvrtú skupinu (samospráva) utvárajú fondy okresných zastupiteľstiev obsahujúce materiál z druhej polovice 19. storočia až do roku 1928. Na konci tejto skupiny je pripojený prehľad okresných a mestských archívov príslušného kraja s veľmi stručnými údajmi o ich fondoch a s udaním časového rozpätia zachovaného materiálu. Piata skupina (Patrimoniálna správa) obsahuje zväčša len súpis feudálnych panstiev v kraji s

údajmi o tom, kde sa nachádza spisový materiál po patrimoniálnych úradoch jednotlivých panstiev. Časť tohto materiálu je jednak v archívoch príslušných panstiev, uložených t. č. v pôdohospodársko-lesníckych oddeleniach štátnych archívov, a časť sa dostala v rokoch 1849—1850 ako priora ku spisom okresných súdov. V skupine cirkevných archívov sú fondy kláštorov, ktoré obsahujú materiál z najširšieho časového rozpätia a sú teda fondami obsahujúcimi najstarší materiál v oboch štátnych archívoch. Osobitnú skupinu tvoria matriky fár všetkých vierovyznaní v kraji. Osmu skupinu tvoria fondy rôznych hospodárskych a iných organizácií z 20. storočia a v deviatej skupine sú zbierky dokumentačného materiálu. Štátny archív v Jablonci nad Nisou má ešte jednu skupinu obsahujúcu fondy nemeckej okupačnej správy územia pripojeného roku 1938 k Nemeckej ríši a nazvaného Sudetská župa. Bohatosť údajov o obsahu jednotlivých fondov uvedených skupín je podmienená stavom usporiadania a spracovanosti príslušných fondov. Pri fondoch usporiadaných a podrobnejšie archívne spracovaných sú údaje bohatšie a naopak, pri neusporiadaných fondoch sa informatívne údaje obmedzujú iba na načrtnutie pôsobnosti úradu alebo ustanovizne, ktorá bola pôvodcom fondu.

*

V sérii sprievodcov po mestských a okresných archívoch vyšla v minulom roku publikácia *Archív města Brna — průvodce po fondech a sbírkách*. Je to najrozsiahlejší z doteraz vydaných sprievodcov po našich najvýznamnejších mestských archívoch. Autor tohto diela Jaroslav Dřímal opisuje v prvej časti dejiny a vývin mestského archívu. Vlastný archívny materiál všetkých fondov rozdeľuje do dvoch častí: 1. listiny, aktový materiál a zbierky, 2. zbierka ru-

kopisov a úradných kníh. Toto delenie, ktoré je výsledkom dlhoročnej práce v brnenskom mestskom archíve, pri ktorej sa často nerešpektoval provenienčný princíp ako hlavná zásada usporadovania a inventarizácie archívnych fondov, je príčinou určitého zmätku a neprehľadnosti v publikovanom sprievodcovi, pretože spôsobuje rozdelenie provenienčne jednotných fondov do dvoch i viac častí, od seba oddelene uložených a inventarizovaných. Iba tak sa mohlo stať, že napr. spisy kuřimského panstva sa opisujú v skupine listín a aktového materiálu na str. 111—112, zatiaľ čo pomocné knihy k nim (dodacie protokoly), účtovné a iné hospodárske knihy toho istého panstva sú uvedené v zbierke rukopisov a úradných kníh na str. 194—197. Podobná je situácia aj pri cechových písomnostiach a pri niektorých ďalších fondoch. Avšak aj v rámci skupiny listín a aktového materiálu sú fondy rozdelené a v sprievodcovi sa na viacerých miestach oddelene opisujú. Napr. Akta purkmistrovská opisuje autor sprievodcu na str. 46, ich integrálnu súčasť, prevzatú do archívu neskoršie, uvádza znovu na str. 74. Podobných prípadov je viac. Bolo by rozhodne poslúžilo prehľadnosti a hodnote sprievodcu, keby si bol autor zvolil také členenie fondov na skupiny, ktoré by mu umožnilo opísať provenienčne k sebe patriaci materiál súvisle, aj keď v dôsledku chýb predošlých archivárov bol roztrieštené uložený a tak aj evidenčne podchytený. Svojím sprievodcom však autor petrifikoval všetky chyby a nedôslednosti v archívnej práci svojich predchodcov. No aj popri týchto závažných nedostatkoch možno konštatovať, že sprievodca po brnenskom mestskom archíve splní svoje poslanie a oboznámi širší okruh záujemcov s bohatstvom svojich archívnych fondov. Slovenských historikov bude zaujímať archívny materiál zo Zbierky listín, mandátov a listov týkajúci sa úpravy obchodných sty-

kov s Uhorskom, ďalej zprávy o bojoch s Uhorskom za Juraja Podebradského a o vojenských operáciách v Uhorsku proti Turkom z 15. storočia (str. 44—45). V skupine Publico-politica je materiál k obchodným stykom Brna s Bratislavou za napoleonských vojen, materiál týkajúci sa odosielania remeselníkov na stavbu pevností v Komárne (str. 66). V zbierke rukopisov nás budú zaujímať pamäti Mateja Matušku z Topoľčian z rokov 1586—1602, v ktorých sú zprávy o tureckých vojnách a o ťažení cisárskych vojsk cez Moravu do Uhorska (str. 190—191).

*

Z okresných archívov ako prvý vydal v minulom roku sprievodcu archív v Lounoch (*Okresní archiv v Lounech — průvodce po fondech a sbírkách*), v ktorom tvorí podstatnú časť opis mestského archívu v Lounoch. Za nim nasledujú na niekoľkých stranách opisy písomností cechov a rôznych spolkov a ustanovizní pôsobiacich v Lounoch.

*

Všetky uvedené publikácie sú opatrené mennými a vecnými registrami a fotokópiami niekoľkých najcennejších archíválií opatrovaných v príslušných archívoch.

Fr. Sedlák

JOVAN MARJANOVIĆ, *NARODNO-OSLOBODILAČKI RAT. NARODNA REVOLUCIJA U JUGOSLAVIJI 1941—1945.* (Národnooslobodzovacia vojna. Národná revolúcia v Juhoslávii 1941—1945.) Vydalo vydavateľstvo Kultúra, Belehrad 1956, strán 143.

Práca J. Marjanovića určená pre potreby zahraničných čitateľov podáva krátky prehľad o vzniku a priebehu ná-

rodnooslobodzovacej vojny v rokoch 1941—1945 v Juhoslávii.

Dôležitý medzník pre vznik národnej revolúcie v Juhoslávii tvorí 25. marec 1941, keď juhoslovanský ľud na výzvu komunistickej strany vyšiel do ulíc, aby rozhodne protestoval proti zradcovej vláde Cvetković — Maček, ktorá toho istého dňa vo Viedni podpísala zlopestný Trojpakt. 27. marca 1941, keď protivládne demonštrácie dosiahli vrchol, vstúpil juhoslovanský ľud do otvoreného boja proti vnútornej fašistickej reakcii. Začiatkom apríla 1941 hitlerovské a talianske vojenské jednotky prenikli na územie Juhoslávie. Vojenská porážka a kapitulácia Juhoslovanského kráľovstva neznamenalí porážku juhoslovanských národov. Bola to porážka panujúcej srbskej buržoázie a jej stúpencov.

Komunistická strana ako jediná organizovaná sila v Juhoslávii, zocelená v dvadsaťročnom ilegálnom boji, už v prvých dňoch okupácie mobilizovala juhoslovanských vlastencov do ozbrojeného boja proti okupantom. Už v júni 1941 sa v Belehrade utvoril Hlavný štáb partizánskych oddielov, ktorý bol riadiacim orgánom partizánskej činnosti v Juhoslávii. 7. júla 1941 vypuklo povstanie v Srbsku. Onedlho vznikol masový ozbrojený boj pod vedením komunistickej strany vo všetkých oblastiach Juhoslávie: v Čiernej hore, Slovinsku, Bosne a Hercegovine, v Macedónsku a Chorvátsku. Ozbrojené povstanie v Juhoslávii už na začiatku znamenalo niekoľko významných vojenských víťazstiev, najmä v Srbsku, kde partizánske jednotky oslobodili pomerne rozsiahle územie. Práve toto územie zaznamenalo v jeseni 1941 mimoriadne dôležitú bázu pre ďalšie organizovanie ozbrojeného boja v celej Juhoslávii.

Komunistická strana Juhoslávie nezostala len pri organizovaní partizánskych oddielov. Jej úsilie sa zameralo na vytvorenie novej armády, na utvo-

renie slobodných teritórií, v ktorých vznikali Národné výbory ako orgány novej národnej moci. Národnooslobodzovacie hnutie v Juhoslávii malo už pri svojom vzniku za cieľ národnú slobodu, nezávislosť a sociálne oslobodenie. Práve tento vytýčený cieľ boja stupňoval bojového ducha juhoslovanského ľudu, ktorý ničený hladom, zimou, koncentračnými táborami, temer holými rukami zvířazil v nerovnom boji s okupantami. Z 13 kapitol knihy je najobsiahlejšia tá, v ktorej sa autor zaoberá rozmachom národnooslobodzovacieho hnutia a snahou okupantov udusiť toto hnutie.

Vznik národnooslobodzovacej armády Juhoslávie, neustále rozširovanie oslobodeného územia, budovanie národných výborov a s tým súvisiace problémy, vyžadovali si utvorenie ústredného orgánu, ktorý by usmerňoval hospodársky život, zásobovanie armády, pomoc strádamu obyvateľstvu, problémy osvety a zdravotníctva. 26.—27. novembra 1942 v Bichači 54 delegátov rôznych protifašistických skupín všetkých juhoslovanských národností tvorilo takýto politický orgán, AVNOJ (Antifašističko veće narodnog oslobodenja Jugoslavie — Antifašistická rada národného oslobodenia Juhoslávie), ktorý spolu s Hlavným štábom mal riadiť národnooslobodzovací boj. Podľa charakteru činnosti možno tento revolučný orgán označiť za prvý parlament v novej Juhoslávii. Na jeho ustavujúcom zasadnutí bol zvolený jeho výkonný orgán, ktorého predsedom sa stal dr. Ivan Ribar.

Činnosť vedúcich orgánov národnooslobodzovacieho hnutia v značnej miere prispela k rozvoju národnooslobodzovacieho boja, k stupňovaniu partizánskych akcií a k zvýšeniu všestrannej pomoci slobodných teritórií ozbrojenému boju.

Nemeckí okupanti vynaložili veľké úsilie na udusenie národnooslobodzovacieho boja v Juhoslávii. Za pomoci ustašov Ante Pavelića a četníkov zradcu

Dražu Michajlovića podnikli proti partizánskym jednotkám v priebehu rokov 1942—1945 7 ofenzív, z ktorých partizáni za cenu veľkých obetí vždy vyšli ako víťazi.

V desiatej kapitole J. Marianović skúma národnooslobodzovací boj v Juhoslávii v širších medzinárodných súvislostiach. Dotýka sa tu vzťahov SSSR, USA a Anglicka k národnooslobodzovaciemu boju v Juhoslávii.

Pri skúmaní národnooslobodzovacieho boja si autor všima aj jeho internacionálny charakter. Národná revolúcia mala bezprostredný vplyv na rozvoj oslobodzovacieho boja v Taliansku, Bulharsku, Albánsku a v Grécku. Ku koncu roku 1943 sa na území Juhoslávie utvorili partizánske skupiny, Georgij Dimitrov, Christo Botev, Garibaldi, Matteotti, ktoré sa neskôr zúčastnili protifašistického boja v svojich krajinách. Na území Juhoslávie vznikla aj česká brigáda.

Knihy J. Marianovića je cenným príspevkom pre poznanie úspešného boja juhoslovanských národov proti fašizmu v rokoch druhej svetovej vojny. Táto práca vyšla v minulom roku aj v skrátenom ruskom preklade. Jej slovenský preklad by sa iste stretol so živým záujmom nielen historikov, ale aj širšej čitateľskej verejnosti.

A. K.

JOSEF BERNÁŠEK, *OBRAZKY Z PRVNÍCH DOB DÉLNICKÉHO Hnutí*. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1957. Strán 207 a 4 obr. prílohy.

Pre sústavný výskum dejín robotníckeho hnutia majú veľký význam okrem iného aj spomienky jeho význačnejších účastníkov. Kým na Slovensku sa zachovalo veľmi málo takéhoto spomienkového materiálu, v českých krajinách je situácia podstatne priaznivejšia. Je

to svedectvo vyspelejšej úrovne pracovníkov v robotníckom hnutí, ktorí nezabúdali písomne zachycovať udalosti, ktorých boli účastníkmi a tvorcami, takže pre bádateľov o robotníckom hnutí jestvujú nielen materiály úradné, ale aj tieto osobné spomienky, ktoré často dokresľujú a vysvetľujú udalosti, dnes už často ťažko pochopiteľné a jasné. Tak sa dostávajú teraz do rúk čitateľov spomienky jedného z prvých priekopníkov socializmu v Čechách Josefa Bernáška, ktorý spolupracoval s Lad. Zápotockým a J. B. Peckom pri zakladaní prvých robotníckych organizácií i pri zakladaní českej sociálnej demokracie. Bernášek bol činný predovšetkým ako funkcionár spolku kovorobotníkov a v odborárskom hnutí vôbec. Jeho spomienky, ktoré začal písať po roku 1884, zachycujú všetky organizačné podujatia pražských sociálnych demokratov a perzekučné opatrenia uskutočnené proti nim v prvých desaťročiach rozvoja robotníckeho hnutia, takže sú dôležitým svedectvom účastníka a očitého svedka a tým aj významným historickým prameňom, hoci autor sa pri ich koncipovaní do značnej miery opíral o súčasný novinový materiál. Vydanie Bernáškových spomienok pripravil F. Slapnička, ktorý napísal aj krátky úvod. Zmieňuje sa v ňom o osobe J. Bernáška a vysvetľuje príčiny vydania spomienok, ako aj ich osud pred vydaním.

Fr. Bokes

VASIL ILKO, *BOROŤBA TRUĐAŠČICH ZAKARPATIA ZA VOZJEDNAŇA Z RAĐANSKOJU UKRAJINOJU* (1939—1944). (Boj pracujúcich Zakarpatska za zjednotenie so Sovietskou Ukrajinou.) Vydalo Knižnočasopisecké vydavateľstvo, Užhorod 1954, strán 42.

Hoci táto práca má len popularizačný charakter, predsa sa autorovi podarilo zozbierať hodne materiálu k dejinám Zakarpatskej Ukrajiny od prvej svetovej vojny až po rok 1945. Autor v nej poukazuje na odvekú snahu Zakarpatských Ukrajincov zjednotiť sa so svojimi pokrvnými bratmi na východe a boj za zjednotenie, najmä po víťazstve Októbrovej revolúcie, keď na Zakarpatskej Ukrajine vznikajú robotnícke rady a červené gardy. Ale svetový imperializmus potreboval územia Zakarpatskej Ukrajiny pre prípravu na vojnu proti prvému socialistickému štátu, preto táto oblasť bola pripojená k buržoáznej Československej republike. Pre tie isté ciele padla na začiatku druhej svetovej vojny Zakarpatská Ukrajina za obeť fašistickému Maďarsku. Maďarský fašizmus veľmi aktívne napomáhali aj miestni fašisti, v prvom rade predstavitelia zmaďarizovaného gréckokatolíckeho duchovenstva. Najmä po napadnutí Sovietskeho sväzu pracujúci ľud Zakarpatskej Ukrajiny bojoval proti fašistickej diktatúre. Komunisti organizovali partizánske jednotky, ktoré viedli sabotážne práce, ničili vojenské objekty a vytvárali ilegálne národné výbory. Až oslobodením Zakarpatskej Ukrajiny Sovietskou armádou boli vytvorené objektívne podmienky pre splnenie týchto odvekých túžob. Na Zakarpatskej Ukrajine vznikali veľké zhromaždenia ľudu, na ktorých sa dožadovali zjednotenia so Sovietskou Ukrajinou. Po dohode medzi vládami ČSR a SSSR bola v júni 1945 táto otázka vyriešená.

Práca, aj keď je neveľká rozsahom, predčí u nás nedávno vydanú Jevsejevovu knihu o tej istej problematike.

P. H.